

Subjektivna procjena (a)tipičnosti spontanog ponašanja petogodišnjaka

Mance, Lucija

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:844104>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-26**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository](#)

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad
Subjektivna procjena (a)tipičnosti spontanog ponašanja
petogodišnjaka

Lucija Mance

Zagreb, lipanj, 2018.

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad
Subjektivna procjena (a)tipičnosti spontanog ponašanja
petogodišnjaka

Lucija Mance

doc.dr.sc. Maja Ceganec

Zagreb, lipanj, 2018.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisala rad „*Subjektivna procjena (a)tipičnosti spontanog ponašanja petogodišnjaka*“ i da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Lucija Mance

Zagreb, lipanj, 2018.

Subjektivna procjena (a)tipičnosti spontanog ponašanja petogodišnjaka

Sažetak

Dijagnostika poremećaja iz spektra autizma (PSA) obuhvaća procjenu djetetovog spontanog ponašanja. Unatoč postojanju dijagnostičkih kriterija, uočava se velika subjektivnost u njihovoj interpretaciji. Brojna ponašanja vidljiva kod djece sa PSA-om, prisutna su i kod djece tipičnog razvoja. Porastom dobi njihova učestalost se kod djece tipičnog razvoja smanjuje, stoga ona mogu biti lakše uočljiva i smatrati se više neuobičajenima. Cilj ovog istraživanja je ispitati kako različiti ljudi procjenjuju spontano ponašanje petogodišnje djece s obzirom na ono što se smatra tipičnim za tu dob te moguće uzroke razlika u procjeni. U tu svrhu razvijen je elektronički upitnik, koji obuhvaća primjere stereotipnog i ograničenog ponašanja, kao i primjere odstupanja u komunikaciji i interakciji, osmišljene prema dijagnostičkim kriterijima iz Dijagnostičkog i statističkog priručnika za duševne poremećaje (DSM-5, 2013). Uzorak je činilo 205 odraslih osoba, podijeljenih u skupine ovisno o njihovoj dobi (18-30 godina; 30 godina i više), vrsti zanimanja (stručnjaci koji se bave teškoćama u razvoju – logoped, psiholog, rehabilitator; stručnjaci koji se uglavnom bave tipičnim razvojem – odgojitelj, pedagog, učitelj; ostali), te imaju li djecu ili nemaju. Rezultati su pokazali da postoje statistički značajne razlike u procjeni unutar svih skupina. Osobe mlađe dobi češće smatraju da su ponašanja poput želje za gledanjem uvijek iste epizode crtića, interesa za marke automobila, nedostatka najboljeg prijatelja te rijetkog oponašanja druge djece, neuobičajena. Stručnjaci koji se bave teškoćama u razvoju gotovo sva opisana ponašanja češće ocjenjuju neuobičajenima nego što to čine odgojno-obrazovni djelatnici i ostala zanimanja. Za razliku od osoba koje imaju djecu, osobe koje ih imaju češće neuobičajenima procjenjuju interes za marke automobila i brojeve, nedostatak najboljeg prijatelja i rijetko oponašanje druge djece, dok interes za elektroničkim uređajima češće smatraju uobičajenim. Zbog velike razlike u broju muškaraca i žena, kao i roditelja djece bez teškoća i roditelja djece s teškoćama, razlike između tih skupina promatrane su samo na razini deskriptivne statistike, pri čemu je vidljivo da su muškarci, kao i roditelji bez teškoća, češće skloni opisana ponašanja procijeniti uobičajenima. Dobiveni podaci ukazuju da procjena dječjeg spontanog ponašanja ovisi o iskustvu odraslih osoba kako s djecom tipičnog razvoja, tako i s djecom s teškoćama u razvoju, kao i o razini znanja o (a)tipičnom razvoju djece.

Ključne riječi: bihevioralna obilježja, subjektivna procjena, poremećaj iz spektra autizma, tipičan razvoj, stereotipni i ograničeni obrasci ponašanja

Subjective assessment of spontaneous behavior (a)typicality of five-year-old's

Abstract

Diagnostics of autism spectrum disorders (ASD) includes assessment of child's spontaneous behavior. Although diagnostic criteria for ASD do exist, there is a great amount of subjectivity in their interpretation. Many behaviors that are seen in children with ASD can also be identified in children with typical development. However, in children with typical development, the frequency of these behaviors is decreasing as they age. Therefore, they could be more easily detected and are considered to be more atypical. The objective of this study is to examine how different people assess spontaneous behavior of five-year-old children in view of what is considered typical for that age and to explore possible causes of differences in their assessment. For this purpose, an electronic questionnaire has been developed, which includes examples of stereotypical and restricted behavior, as well as examples of deficits in social communication and interaction, designed according to diagnostic criteria in the Diagnostic and Statistical Manual for Mental Disorders (DSM-5, 2013). The sample consisted of 205 adults, divided into groups depending on their age (18-30 years old; 30 years and older), types of occupations (professionals specialized for developmental difficulties - speech therapists, psychologists, rehabilitators; professionals who most of the time work with children with typical development – preschool or school teachers, pedagogue; others), and whether they are parents or not. The results have shown that there are statistically significant differences in assessment within each group. Young adults more often feel that behaviors such as the desire to watch the same cartoon episode repeatedly, interest in car brands, not having a best friend and rare imitation of other children, are atypical. Almost all described behaviors are more often perceived as atypical by professionals specialized for developmental difficulties than by those professionals who most of the time work with children with typical development and by other professions. Unlike those who have children, adults who don't have them more often consider that interest in car brands and numbers, as well as not having a best friend and rare imitation of other children, are unusual, while interest in electronic device is seen as more common. Due to the large difference in the number of male and female participants, as well as in the number of parents of children with developmental difficulties and parents of children without them, the differences in assessment between these groups were observed only at the level of descriptive statistics, where it is apparent that men and parents of the children without developmental difficulties, are more likely to treat described behaviors as typical. The obtained data suggests that the assessment of children's spontaneous behavior depends on the experience that adults have with both children with typical development and those with developmental difficulties, as well as on the level of knowledge of (a)typical child development.

Keywords: behavioral characteristics, subjective assessment, autism spectrum disorders, typical development, stereotypical and restricted patterns of behavior

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
1.1. Dijagnostika PSA.....	1
1.2. Problem subjektivnosti u dijagnostici PSA.....	3
1.3. Usporedba spontanog ponašanja djece tipičnog razvoja i djece sa PSA-om	4
1.3.1. Stereotipna ili repetitivna ponašanja	4
1.3.2. Inzistiranje na istovjetnosti, nefleksibilno priklanjanje rutinama i ritualizirani obrasci verbalnog i neverbalnog ponašanja	6
1.3.3. Jako ograničeni i kruti interesi, abnormalni po intenzitetu i fokusu.....	7
1.3.4. Pojačana ili smanjena osjetljivost na senzoričke podražaje ili neobičan interes za senzoričke aspekte okoline	12
1.3.5. Odstupanja u socijalnoj komunikaciji i interakciji	12
2. CILJ I PRETPOSTAVKE ISTRAŽIVANJA	14
3. METODE ISTRAŽIVANJA	15
3.1. Sudionici.....	15
3.2. Mjerni instrument.....	16
3.3. Postupak ispitivanja	16
3.4. Statistička analiza podataka.....	17
4. REZULTATI I RASPRAVA	18
4.1. Stereotipni ili repetitivni motorički pokreti, korištenje predmeta ili govora.....	18
4.2. Inzistiranje na istovjetnosti, nefleksibilno priklanjanje rutinama ili ritualizirani obrasci verbalnog ili neverbalnog ponašanja.....	20
4.3. Jako ograničeni, kruti interesi koji su abnormalni po intenzitetu ili fokusu	21
4.4. Pojačana ili smanjena osjetljivost na senzoričke podražaje ili neobičan interes za senzoričke aspekte okoline	23
4.5. Odstupanja u socijalnoj komunikaciji i socijalnoj interakciji	24
4.6. Razlike s obzirom na spol procjenjivača	26
4.7. Razlike s obzirom na dob procjenjivača	30
4.8. Razlike s obzirom na vrstu zanimanja	33
4.9. Utjecaj roditeljstva	38
4.9.1. Razlike između roditelja djece urednog razvoja i roditelja djece s teškoćama u razvoju ili sumnjom na teškoće u razvoju	41
5. ODGOVORI NA POSTAVLJENE HIPOTEZE	45
6. ZAKLJUČAK	46
7. LITERATURA.....	48
8. PRILOZI	55

1. UVOD

Procjena spontanog ponašanja temelj je procjene dječjeg razvoja i nit vodilja u dijagnostici poremećaja iz spektra autizma (PSA). Određivanje (a)tipičnosti djetetovog ponašanja nije uvijek lagan zadatak, posebice jer se velik broj ponašanja može uočiti i u djece tipičnog razvoja i u djece sa PSA-om. Okolina obično zamjećuje samo ona najupadljivija ponašanja, dok granica između tipičnog i atipičnog ponašanja često ostaje nejasna. Stručnjaci koji se bave procjenom (a)tipičnosti dječjeg ponašanja posjeduju znanja koja ih vode u procjeni, no ona je uglavnom subjektivna, zbog nedostatka standardiziranih mjernih instrumenata za procjenu stereotipnih i ograničenih ponašanja, za razliku od onih za procjenu komunikacijskih obilježja. Malobrojna su istraživanja koja su se bavila problemom subjektivnosti u procjeni spontanog ponašanja. Prema tome, važno je utvrditi kako različiti ljudi procjenjuju spontano ponašanje i koji su to čimbenici koji dovode do razlika u njihovim procjenama, što može doprinijeti povećanju pouzdanosti dijagnostičkog postupka za PSA.

1.1. Dijagnostika PSA

Poremećaj iz spektra autizma (PSA) karakteriziran je odstupanjima u uzajamnoj socijalnoj komunikaciji i interakciji te ograničenim i ponavljajućim obrascima ponašanja interesa i aktivnosti. Dijagnostika PSA uglavnom se temelji na bihevioralnim opažanjima stručnjaka, koji se pritom oslanjaju na dijagnostičke kriterije iz Dijagnostičkog i statističkog priručnika za duševne poremećaje (DSM-5) (American Psychiatric Association, 2013) ili kriterije iz Međunarodne klasifikacije bolesti (MKB-10) (World Health Organization, 1992). Dijagnostički kriteriji su određeni isključivo obilježjima spontanog ponašanja te ne uzimaju u obzir etiologiju nastalih odstupanja, niti moguće biomedicinske markere (Cepanec, Šimleša i Stošić, 2015). Dijagnostički kriteriji, kao i nazivi i broj samih dijagnostičkih kategorija, mijenjali su se tijekom godina. Tako je, prema DSM-u, poremećaj iz spektra autizma donedavno promatran kao skupina neurorazvojnih pervazivnih poremećaja koja obuhvaća: autistični poremećaj, Aspergerov poremećaj, Rettov poremećaj, pervazivni razvojni poremećaj koji nije drugačije specificiran i dezintegrativni poremećaj u djetinjstvu, a kriteriji za dijagnozu autističnog poremećaja su uključivali trijadu teškoća: 1) kvalitativno odstupanje u socijalnim interakcijama; 2) kvalitativno odstupanje u komunikaciji; 3) sužene, repetitivne i stereotipne oblike ponašanja, interesa i aktivnosti (DSM-IV) (American Psychiatric Association, 1994). Danas je u upotrebi DSM-5 (2013), koji sve navedene poremećaje navodi kao jedinstvenu

kategoriju – poremećaji iz spektra autizma, a za postavljanje dijagnoze PSA moraju biti zadovoljeni A kriteriji (perzistentni nedostaci u socijalnoj komunikaciji i interakciji) i B kriteriji (ograničeni, repetitivni obrasci ponašanja, interesa i aktivnosti), opisani u Tablici 1. Uporaba DSM-5 dijagnostičkih kriterija dovela je do smanjenja broja djece s dijagnozom PSA (Kulage, Smaldone i Cohn, 2014).

Tablica 1. DSM-5 (2013): A i B kriteriji za dijagnozu PSA

DSM-5 - dijagnostički kriteriji za PSA
A) Perzistentni nedostaci u socijalnoj komunikaciji i interakciji u višestrukim kontekstima koji se manifestiraju kao svi od navedenih obilježja, sada ili prema anamnezi:
1. nedostaci u socijalno-emocionalnoj uzajamnosti
2. nedostaci u neverbalnim komunikacijskim ponašanjima
3. nedostaci u razvoju, održavanju i razumijevanju ljudskih odnosa
B) Ograničeni, repetitivni obrasci ponašanja, interesa i aktivnosti, koji se manifestiraju kao najmanje dva od navedenih obilježja, sada ili prema anamnezi:
1. stereotipni ili repetitivni motorički pokreti, korištenje predmeta ili govora
2. inzistiranje na istovjetnosti, nefleksibilno priklanjanje rutinama ili ritualizirani obrasci verbalnog i neverbalnog ponašanja
3. jako ograničeni, kruti interesi koji su abnormalni po intenzitetu ili fokusu
4. pojačana ili smanjena osjetljivost na senzoričke podražaje ili neobičan interes za senzoričke aspekte okoline

S druge strane, trenutno važeća Međunarodna klasifikacija bolesti - MKB-10 (1992) razlikuje 8 vrsta pervazivnih razvojnih poremećaja: autizam u djetinjstvu, atipični autizam, Rettov sindrom, drugi dezintegrativni poremećaj u djetinjstvu, poremećaj hiperaktivnosti povezan s duševnom zaostalošću i stereotipnim kretnjama, Aspergerov sindrom, ostali poremećaji razvoja u djetinjstvu i nespecificirani pervazivni poremećaji u razvoju. Međutim, u novoj verziji MKB klasifikacije također se može očekivati smanjivanje broja kategorija jer radna verzija MKB-11 (dostupna na mrežnim stranicama Svjetske zdravstvene organizacije) predviđa spajanje poremećaja u jednu kategoriju pod nazivom Poremećaj iz spektra autizma, kao što je to učinjeno u DSM-5 (Cepanec, Šimleša i Stošić, 2015). Kriteriji za dijagnozu autizma prema MKB-10 slični su onima u DSM-IV, ali znatno manje određeni te obuhvaćaju „karakteristični tip nenormalna funkcioniranja u svim trima područjima psihopatologije: uzajamni socijalni međuodnos, komunikacija i ograničeno, stereotipno, ponavljano

ponašanje“. PSA se najčešće dijagnosticira nakon treće godine života djeteta, iako se teži ranijem postavljanju dijagnoze – u dobi od 18 do 24 mjeseca (Guthrie i sur., 2013). Dijagnoza PSA u dobi od 24 mjeseca pokazala se visoko pouzdanom i stabilnom i to ne samo u predškolskoj, već i u školskoj dobi (Clark, Barabaro i Dissanayake, 2017). Uz procjenu spontanog ponašanja prema dijagnostičkim kriterijima, dijagnostika PSA bi trebala obuhvaćati i temeljitu procjenu djetetovog socijalnog i emocionalnog razumijevanja, kao i njegovo jezično razumijevanje i izražavanje. Važno je i prepoznati djetetove jake strane i interese. Naime, jake strane u djece sa PSA-om uključuju mogućnost dugog zadržavanja pažnje na određenim područjima interesa, povećanu pažnju za detalje, dobru (nesocijalnu) imaginaciju, kao i iskrenost (Jones, 2016).

1.2. Problem subjektivnosti u dijagnostici PSA

Podaci se u dijagnostičkom postupku mogu prikupljati na subjektivan i/ili objektivan način. Subjektivna procjena uključuje prikupljanje informacija na temelju osobnog mišljenja, stavova ili prosuda, dok se objektivna procjena odnosi na informacije prikupljene opažanjem i mjerenjem. Subjektivna procjena je pod utjecajem različitih čimbenika pa se tako procjene različitih osoba mogu razlikovati ovisno o njihovoj stručnosti i iskustvu u području koje se procjenjuje (Jones, 2016).

Opći problem u dijagnostici PSA predstavlja velika subjektivnost stručnjaka u interpretaciji dijagnostičkih kriterija. Naime, upitnici i protokoli za standardiziranu procjenu stereotipnih i ograničenih ponašanja (B kriteriji) razvijeni su u znatno manjoj mjeri u odnosu na one za procjenu komunikacijskih obilježja (A kriterija). Primjerice, za mjerenje prirode i intenziteta interesa ne postoji standardizirani test ili upitnik što onda otežava određivanje kvantitativnih i kvalitativnih razlika u interesima između djece tipičnog razvoja i djece sa PSA-om. Također, ne postoje nikakve definitivne medicinske pretrage niti genetički testovi koji bi potvrdili dijagnozu PSA. Dijagnoza se postavlja na temelju opažanja i procjene djetetovog spontanog ponašanja i sposobnosti, uz uzimanje opširne anamneze o djetetovom razvoju od rođenja do trenutka procjene (Cepanec, Šimleša i Stošić, 2015). Istraživanja su pokazala da slaganje između stručnjaka pri postavljanju dijagnoze PSA uporabom DSM-IV kriterija iznosi 0,59 do 0,79 (Klin, Lang, Cicchetti i Volkmar, 2000), a sličan stupanj slaganja (0,66 do 0,72) uočava se i pri uporabi DSM-5 kriterija (Regier i sur., 2013). Zbog potrebe za većom pouzdanosti i objektivnosti dijagnostičkog postupka, osmišljeni su različiti sustavi kvantifikacije ponašanja,

koji se koriste u kombinaciji s primjenom dijagnostičkih kriterija iz dijagnostičkih priručnika te predstavljaju „zlatni standard“ u dijagnostici PSA. Primjeri takvih sustava kvantifikacije ponašanja su ADOS (Autism Diagnostic Observation Schedule; Lord, Rutter, Dilavore i Risi, 2002; Lord, Luyster, Gotham i Guthrie, 2012) (standardizirani obrazac promatranja ponašanja) i ADI-R (Autism Diagnostic Intervju-Revised; Rutter, Le Couteur i Lord, 2003) (standardizirani strukturirani intervju s roditeljem ili skrbnikom). Osim toga, može se koristiti i SRS (Social Responsiveness Scale; Constantino, 2005) (standardizirani upitnik za roditelje i/ili odgojitelje/učitelje). Upotreba navedenih instrumenata dovela je do povećanja slaganja između stručnjaka, a samim time i do povećanja pouzdanosti dijagnostičkog postupka. U novije vrijeme se koriste i protokoli u asistenciji s robotom, koji također pridonose većoj objektivnosti u postavljanju dijagnoze PSA (Petric i sur., 2014). Nadalje, dijagnostika PSA uključuje i prikupljanje opsežnih informacija od roditelja o obilježjima djetetovog spontanog ponašanja u svakodnevnim situacijama. Capanec, Šimleša i Stošić (2015) naglašavaju važnost vještog oblikovanja pitanja, kao i interpretacije roditeljskih odgovora, pri čemu se odgovori očeva i majki mogu znatno razlikovati (Capanec, Lice i Šimleša, 2012). Pouzdanost dijagnoze PSA ključna je kako bi dijete moglo ostvariti pravo na odgovarajuću podršku.

1.3. Usporedba spontanog ponašanja djece tipičnog razvoja i djece sa PSA-om

U novije vrijeme postoji povećana svjesnost da poremećaj iz spektra autizma zapravo predstavlja kontinuum teškoća (Wing, 1996). Neka obilježja PSA mogu se uočiti i kod članova obitelji djece sa PSA-om, kao i u općoj populaciji djece, ali u različitim stupnjevima (Skuse, Mandy i Scourfield, 2005). Procjenjivanje uobičajenosti nekog ponašanja predstavlja veliki izazov stručnjacima koji se bave dijagnostikom PSA. Stoga je važno razlikovati obilježja spontanog ponašanja djece tipičnog razvoja od obilježja spontanog ponašanja djece sa PSA-om.

1.3.1. Stereotipna ili repetitivna ponašanja

Prisutnost stereotipnih ili repetitivnih motoričkih pokreta, korištenja predmeta ili govora predstavlja jedan od ključnih kriterija za postavljanje dijagnoze PSA, no takva ponašanja se mogu zamijetiti i kod djece tipičnog razvoja. Ona su posebno česta u dojenačkoj dobi (u dobi od 2. do 12. mjeseca), kada obično uključuju motoričke stereotipije poput ljuljanja, mahanja ručicama i lupanja različitim predmetima. Pretpostavlja se da je njihova pojava u tipičnom

razvoju funkcionalna, odnosno odražava razvoj neuromuskularne kontrole, potrebne za izvršavanje motoričkih radnji usmjerenih nekom cilju (Arnott i sur., 2010). Piaget (1952) je također prepoznao da se repetitivna ponašanja u dojenačkoj dobi razvijaju iz refleksivnih prema svrhovitim, intencijskim aktivnostima koje su u korijenu adaptacije na promjenu okoline. Motoričke stereotipije se kod djece tipičnog razvoja obično mogu primijetiti do četvrte godine života, nakon čega se njihova učestalost, kao i učestalost ostalih stereotipnih i repetitivnih ponašanja, smanjuje (Evans i sur., 1997). Nadalje, motoričke stereotipije javljaju se kada je dijete zaokupljeno nekom aktivnošću ili osjeća veliko uzbuđenje, stres, dosadu ili umor, a u istim situacijama se mogu ponekad primijetiti i kod starije djece, kao i kod nekih odraslih osoba (Goldman i sur., 2008). Obično traju od nekoliko sekundi do nekoliko minuta, dok su potpuno odsutni u snu (Singer, 2009). S druge strane, kod djece sa PSA-om stereotipna i repetitivna ponašanja su znatno češća, dugotrajnija i jačeg intenziteta nego u djece tipičnog razvoja. Prisutnost takvih ponašanja može negativno utjecati na učenje (Pierce i Courchesne, 2001) i socijalizaciju (Nadig i sur., 2010).

Stereotipno ili repetitivno korištenje govora (eholalija) definira se kao ponavljanje tuđih riječi, iskaza ili fraza sa sličnim prozodijskim obilježjima. Postoje dvije osnovne vrste eholalija: *neposredna eholalija* (ponavljanje iskaza odmah ili u kratkom periodu nakon tuđeg iskaza) i *odgođena eholalija* (ponavljanje iskaza s određenim vremenskim odmakom nakon tuđeg iskaza). Stajališta o funkciji eholalije su podijeljena; jedni smatraju da se radi o besmislenom ponavljanju riječi, odnosno stereotipnom govoru bez ikakve komunikacijske svrhe, dok drugi eholaliju vide kao pokušaj komunikacije i održavanja socijalne interakcije kada je dijete suočeno s lingvističkim zahtjevima koji nadilaze njegove sposobnosti. Prema potonjem stajalištu, djeca sa PSA-om se zbog svojih komunikacijskih i jezičnih teškoća „oslanjaju“ na „posuđene“ iskaze kako bi izrazila svoje želje i namjere. Isto tako, zbog tzv. „gestalt“ načina obrade jezika, nisu u mogućnosti segmentirati tuđe iskaze niti izvršiti potpunu semantičko-sintaktičku obradu njihovih struktura pa im eholalija služi kao svojevrsna pomoć u jezičnoj obradi (Prizant i Rydell, 1984). Osim toga, eholalija može imati i ulogu samoregulacije, odnosno davanja osjećaja kontrole te pokušaja umanjivanja neizvjesnosti i tjeskobe (Schuler, 1979). Stereotipno i repetitivno korištenje govora nije toliko istraživano kod djece tipičnog razvoja, iako djeca mlađe dobi često vole recitirati ili ponavljati fraze, a ponekad i cijele paragrafe iz priča, crtića i filmova. Glavna razlika između djece tipičnog razvoja i djece sa PSA-om leži u tome da se ponavljanje djece tipičnog razvoja javlja u socijalno prihvatljivom kontekstu, obično ima komunikacijsku funkciju te manje rigidan i pervazivni oblik. Često je

posljedica leksičkog i gramatičkog razvoja, kao i razvoja konverzacijskih vještina, a svoj vrhunac obično doseže oko 30. mjeseca starosti (Schuler, 1979). Također, ponavljanje iskaza iz slikovnica ili crtića olakšava djetetu zapamćivanje, provjeravanje i utvrđivanje sjećanja, razumijevanje radnje te identifikaciju s likovima i sadržajem.

1.3.2. Inzistiranje na istovjetnosti, nefleksibilno priklanjanje rutinama i ritualizirani obrasci verbalnog i neverbalnog ponašanja

Inzistiranje na istovjetnosti, kao i privrženost specifičnim rutinama, predstavlja važan dio kliničke slike PSA. Naime, istovjetnost i rutine pružaju djeci sa PSA-om osjećaj strukture, predvidljivosti i sigurnosti u suočavanju s izazovima svakodnevnog života (Howlin, 2004), a ukoliko dođe do neočekivane promjene u rutinama, često burno reaguju. Isto tako, značajan broj ritualiziranih i pomalo kompulzivnih ponašanja može se uočiti i u repertoaru spontanog ponašanja predškolske djece tipičnog razvoja. Učestalost takvih ponašanja mijenja se s dobi; češće su prisutna kod djece u dobi između 2 i 4 godine nego kod djece mlađe od godinu dana i starije od četiri godine. Drugim riječima, takva ponašanja se često mogu uočiti kod djece tipičnog razvoja nakon prve godine života, a znatno rjeđe u dobi između 5 i 6 godina. Stoga se može pretpostaviti da bi takva ponašanja mogla biti upadljivija kod djece starije predškolske dobi. Evans i sur. (1997) razlikuju ritualizirana ponašanja, koja se obično javljaju ranije (u dobi između 18. do 21. mjeseca) od senzorno-perceptivnih ponašanja (tzv. „*just right*“ ponašanja - npr. kada dijete zahtijeva da je sve na svojem mjestu ili inzistira na korištenju uvijek istog tanjura/čase i sl.), koja se javljaju nešto kasnije zbog toga što zahtijevaju preciznije i intencijske motoričke, senzoričke i perceptivne sposobnosti. Slične podatke daju i Gesell i sur. (1974); ritualizirana ponašanja češća su kod djece u dobi od 2 i 3 godine u odnosu na stariju djecu. S druge strane, Tregay, Gilmour i Charman (2009) nisu pronašli značajno opadanje takvih ponašanja kod djece u dobi između 3 i 9 godina. Također, istraživanje Staytona (2000) navodi da se takva ponašanja često mogu uočiti i kod starije djece (u dobi između 7 do 15 godina). Ritualizirani obrasci ponašanja mogu biti posebno uočljivi u različitim prijelaznim aktivnostima (npr. ručak, kupanje, polazak na spavanje).

Česti primjeri inzistiranja na istovjetnosti i repetitivnih ponašanja koji su prisutni kod mnoge, ako ne i sve djece predškolske dobi, uključuju traženje roditelja da im se stalno čita ista priča ili stalno gledanje istog videa ili crtića. Također, neka djeca mogu inzistirati da se određena hrana nalazi samo na određenom dijelu tanjura i da ne smije dodirivati ostalu hranu. Kod djece urednog razvoja često se može primijetiti i preferencija za ravnotežom, simetrijom i cjelinom

pa tako dijete može biti uznemireno ako je dobio keks s odlomljenim komadićem (Evans i sur., 1997). Tipična ritualizirana ponašanja mogu biti vrlo slična onima koji se opažaju kod opsesivno-kompulzivnog poremećaja (OKP) (Leonard i sur., 1990). Međutim, Carter, Pauls i Leckman (1995) smatraju da glavna razlika leži u djetetovoj percepciji prihvatljivosti i mogućnosti kontrole takvih ponašanja. Kompulzivna ponašanja kod OKP-a nije moguće kontrolirati, djeca ih mogu biti svjesna i sramiti ih se, dok se tipična ritualizirana ponašanja mogu promatrati kao pravila koja djetetu omogućuju kontrolu vlastitog ponašanja, ali i ponašanja drugih osoba.

Pretpostavlja se da repetitivna i ritualizirana ponašanja imaju funkciju prilagođavanja okolini (Gesell i sur., 1974). Isto tako, neki znanstvenici smatraju da takva ponašanja zadovoljavaju djetetovu socijalnu i emocionalnu potrebu za osjećajem samokontrole i regulacijom osjećaja (Kopp, 1989). Piaget (1952) posebno naglašava važnost djetetovog osjećaja kompetencije i kontrole u istraživanju okoline, kao i u usvajanju novih znanja i vještina. Istraživanja su pokazala da ritualizirana ponašanja imaju važnu ulogu u ranom kognitivnom i socio-emocionalnom razvoju. Naime, rutine potiču razvoj vještina socijalne komunikacije. Također, one pomažu smanjenju anksioznosti i razvoju osjećaja sigurnosti te olakšavaju djetetu nošenje s promjenama. Senzorno-perceptivna ponašanja mogu biti korisna u razumijevanju reda u okolini te razvoju sposobnosti klasifikacije (Glenn, Cunningham i Nananidou, 2012).

1.3.3. Jako ograničeni i kruti interesi, abnormalni po intenzitetu i fokusu

Uloga interesa u spontanom ponašanju djeteta

Jedna od glavnih karakteristika PSA su ograničeni i kruti interesi. Međutim, interesi imaju važnu ulogu u razvoju djece tipičnog razvoja jer pružaju prilike za komunikaciju s drugim ljudima, kao i za stjecanje znanja. Interesi se obično definiraju kao odnosi s predmetima ili područjima koji imaju određeni osobni značaj za pojedinca te ih obilježavaju povećana pozornost, koncentracija i pobuđeno emocionalno stanje. Mogu biti potaknuti unutarnjim (npr. prijašnje znanje, subjektivna vrijednost) ili vanjskim čimbenicima (npr. obiteljska podrška, iskustvo) (Fink, 1994). Znanstvenici razlikuju dvije osnovne vrste interesa koje povećavaju djetetovu motivaciju za interakciju s određenim predmetima ili sudjelovanjem u određenim aktivnostima: *individualni i situacijski interesi* (Hidi, 1990; Renninger, Hidi i Krapp, 1992). Situacijski interesi su emocionalna stanja izazvana vanjskim podražajem (iz okoline) te su praćena znatiželjom ili osjećajem ugone uslijed neke aktivnosti ili interakcije s predmetom (npr. kada osoba vidi neki zanimljivi prilog u nekoj televizijskoj emisiji pa poželi saznati nešto

više o toj temi) (Hidi, 1990; Mitchell, 1993). Drugim riječima, uključuju one aspekte socijalne i nesocijalne okoline koji privlače djetetovu pažnju, znatiželju i želju za sudjelovanjem u interakcijama s ljudima i predmetima. Međutim, takvi interesi su obično prolazni i nisu uvijek povezani s pozitivnim emocijama te ne potiču značajno stjecanje znanja. Iz situacijskih interesa mogu se razviti individualni interesi, koji se odnose na trajne i produbljujuće veze s određenim područjima i uključuju potpuni angažman osobe, pozitivne osjećaje, pojačanu pažnju i vrlo bogato deklarativno znanje (Renninger, 1990). Individualni interesi mogu nastati na temelju biološke predispozicije (npr. osoba jednostavno voli rješavati zadatke iz matematike), ali oni uvijek proizlaze iz interakcije s određenim predmetom ili uslijed neke aktivnosti (npr. dijete ne može otkriti da voli rješavati matematičke zadatke ako ih nikada nije rješavalo). Individualni interesi uključuju one stvari koje se djetetu sviđaju, njegove osobne predispozicije i preferencije, koje ga ohrabruju za uključivanje i zadržavanje u željenim aktivnostima (Dunst, Raab i Hamby, 2016).

Pokazatelji dječjih interesa obuhvaćaju pojačanu pažnju, uzbuđenje, znatiželju, socijalno-afektivno ponašanje poput smješkanja i smijanja, kao i produženo sudjelovanje u aktivnosti s predmetom interesa. Interesi imaju utjecaj na kvalitetu pažnje i pamćenja, kao i na djetetov odabir čime ili s kime će se igrati. Također, oni mogu povećati fleksibilnost djetetovih interakcija s određenim predmetom igre te posljedično poticati otkrivanje novih svojstava predmeta (Renninger, 1992). Nadalje, i situacijski i individualni interesi mogu značajno olakšati kognitivnu obradu i učenje (Hidi, 1990), pri čemu situacijski interesi pozitivno utječu na razumijevanje pročitano, zaključivanje i integraciju novih informacija s prijašnjim znanjem (Kintsch, 1980; McDaniel i sur., 2000).

Dječji interesi, uključujući znanje i pridavanje osobnog značaja određenom sadržaju, mijenjaju se s obzirom na vanjske (okolinska ograničenja, prilike) i unutarnje čimbenike (biološke predispozicije). Johnson i sur. (2004) navode pet vanjskih (okolinskih) čimbenika koji utječu na razvoj i održavanje individualnih interesa kod djece predškolske dobi:

- 1) *slobodna igra* – iako nužna, nije dovoljna za razvoj djetetovih individualnih interesa. Djeca koja mnogo vremena provode u slobodnoj igri imaju dobru kontrolu nad odabirem partnera za igru, kao i samih igračaka.
- 2) *naglasak na obrazovanje* – stavovi roditelja o postignuću i uspjehu odražavaju se na stupanj edukativnih aktivnosti koje se provode kod kuće, što onda posljedično može utjecati na djetetovo socijalno ponašanje, razinu postignuća i akademski uspjeh

- 3) *konzistentnost* – opseg u kojem roditelji naglašavaju konzistentnost, strukturu i red pozitivno utječe na razvoj individualnih interesa
- 4) *dijete kao prioritet* – roditeljsko podržavanje djetetovih interesa neophodno je za razvoj i održavanje interesa te potiče razvoj talenata
- 5) *komunikacija* – djeca koja u ranom djetinjstvu razvijaju interese u konceptualnim domenama mogu se znatno oslanjati na druge u stjecanju specifičnih informacija o sadržaju interesa. Održavanju interesa potpomažu razgovori o različitim stvarima i njihovim odnosima, kao i rasprave potaknute čitanjem slikovnice ili knjige ili pitanjima iz znatiželje. Također, djetetovi konceptualni interesi mogu utjecati na obiteljsku komunikaciju, pružajući roditeljima i djetetu teme za razgovor i raspravu.

Usporedba interesa u djece tipičnog razvoja i djece sa PSA-om

Interesi imaju važnu ulogu u tipičnom razvoju djece jer nude brojne prilike za ostvarivanje socijalne interakcije. S druge strane, ograničeni i kruti interesi, kakvi se viđaju kod djece sa PSA-om, posebno kod onih s visokofunkcionirajućim PSA-om (Szatmari i sur., 2006) mogu dovesti do socijalne izolacije zbog svog jakog intenziteta i neobične prirode (Anthony i sur., 2013). Intenzivne interese, odnosno „strastvenu, ponekad granično opsesivnu privlačnost određenim kategorijama predmeta ili aktivnosti“, pokazuje i značajan broj predškolske djece tipičnog razvoja (DeLoache, Simcock i Macari, 2007). Međutim, za razliku od intenzivnih interesa kod djece sa PSA-om, intenzivni interesi kod djece tipičnog razvoja su po svojoj prirodi manje ekstremni, često se dijele s drugim osobama i obično se proširuju tijekom vremena (DeLoache i sur., 2007). Čak i kada su na vrhuncu, njihov intenzitet je znatno manji od intenziteta interesa koji su prisutni kod djece sa PSA-om. (Alexander i sur., 2008; DeLoache i sur., 2007). Nadalje, interesi kod djece sa PSA-om često uključuju teme nesocijalne prirode (npr. fosili ili usisavači) (Baron-Cohen i Wheelwright, 1999) te ometaju njihovo dnevno funkcioniranje i socijalizaciju (Baker, 2000). U istraživanju Anthonyja i sur. (2013) dobiveni su rezultati koji ukazuju na veću intenzivnost interesa kod djece sa PSA-om, u odnosu na djecu tipičnog razvoja, ali ne i na njihovu ograničenost (nema razlike u broju interesa). Također, interesi djece sa PSA-om češće obuhvaćaju činjenično znanje, crtiće, određene predmete te senzorička obilježja, dok su interesi djece tipičnog razvoja obično socijalno orijentirani ili vezani uz sport. Prema tome, dijagnostički kriterij iz DSM-5 o abnormalnom intenzitetu i fokusu interesa kod djece sa PSA-om čini se najboljim načinom razlikovanja uobičajenih interesa od onih neuobičajenih. Zanimljivo je da između dvije skupine djece ne postoje razlike

u drugim nesocijalnim interesima. Naime, i jedne i druge podjednako zanimaju računala, strojevi, kukci, ili brojevi, iako se obično pretpostavlja da su takvi interesi češći kod djece sa PSA-om. Rezultati su pokazali i povezanost intenziteta interesa s drugim obilježjima PSA (teškoće u socijalnoj uzajamnosti i komunikaciji), kao i drugim teškoćama (npr. teškoće s izvršnim funkcioniranjem).

DeLoache i sur. (2007) su u svom istraživanju otkrile da jedna trećina ispitane djece predškolske dobi tipičnog razvoja ima ekstremno intenzivne interese, koji traju od nekoliko mjeseci do nekoliko godina. Također, rezultati istraživanja ukazuju na to da se intenzivni interesi obično prvi put javljaju u dobi od jedne godine i to unutar samog djeteta, bez poticaja okoline. Pritom se roditeljima neki interesi mogu činiti neuobičajenima (npr. mikseri, usisavači, ventilatori) ili čak odbojnima (ozljede i lešine). Istraživanja o spolnim razlikama u učestalosti i sadržaju intenzivnih interesa navode da se oni češće javljaju kod dječaka i obično su vezani uz konceptualne domene - vozila, vlakove, dinosaure, dok interesi djevojčica češće uključuju lutke, igre oblačenja, ali i druge igre pretvaranja, kao i umjetničke i kreativne aktivnosti (Alexander i sur., 2008; Baron-Cohen, 2002; DeLoache i sur., 2007; Johnson i sur., 2004). Unatoč razlikama u sadržaju interesa, dječaci i djevojčice su jednako fokusirani na predmet interesa (Johnson i sur., 2013). Razlike između dječaka i djevojčica u sadržaju interesa mogu biti posljedica spolnih razlika u vještini sistematizacije (konstrukcije i analize sustava fenomena koji su zakoniti, konačni i određeni), pri čemu dječaci češće pokazuju sklonost uporabi te vještine. Sistematizacija omogućava „brzo prikupljanje“ informacija, što je sastavni dio usvajanja dodatnog znanja o određenim konceptima (Baron-Cohen, 2002). Drugo moguće objašnjenje spolnih razlika leži u tome da roditelji češće objašnjavaju znanstvene koncepte dječacima nego djevojčicama (Crowley i sur., 2001). Također, već se u ranoj dobi može uočiti spolna stereotipnost u odabiru igračaka, a ona je prisutna i kasnije, kada se djeca igraju u skupinama mješovitog spola. Tako se igračke poput modela dinosaura, auta, vlakova, kukaca, često povezuju s dječacima zbog čega ih djevojčice mogu smatrati nepoželjnima ili čak nedozvoljenima (Moller i Serbin, 1996).

Johnson i sur. (2004) intenzivne interese djece dijele u pet glavnih grupa. Prva grupa su *konceptualni interesi* koji podrazumijevaju činjenično znanje o određenim kategorijama koncepata (npr. dinosauri, vlakovi, konji). Iako takvi interesi podržavaju razvoj igre pretvaranja s predmetom interesa, primarno su karakterizirani otkrivanjem novih informacija o određenom području interesa, odnosno bogaćenjem činjeničnog znanja. *Proceduralni interesi* se odnose na usvojenost određenih vještina (npr. košarka, sviranje klavira). *Konstruktivni interesi*

uključuju građenje ili konstrukciju (npr. lego kocke, puzzle). *Kreativne interese* obilježavaju aktivnosti vezane uz crtanje i umjetnost. Posljednju grupu čine *sociodramatični interesi* koji obuhvaćaju igre pretvaranja (sa ili bez rekvizita).

Intenzivni interesi obično slabe ili nestaju kada dijete krene u školu. Naime, djeca više nemaju toliko vremena da bi se mogli intenzivno baviti predmetom interesa. Osim toga, u školama se često dodatno ne potiče razvoj individualnih interesa jer ih neki učitelji mogu smatrati ometajućima u nastavnom radu. Nestrukturirane aktivnosti s odgojiteljima u vrtiću ili kod kuće s roditeljima omogućuju djetetu postavljanje brojnih pitanja o predmetu interesa, a posljedično i usvajanje novih informacija, dok se u školi djetetovo zanimanje za određeno područje znatno manje podupire (Renninger, Hidi i Krapp, 1992). Isto tako, u školi se stvaraju nova prijateljstva te djeca, zbog želje za pripadanjem određenoj skupini prijatelja, mogu svoje interese prilagoditi interesima prijateljima, odnosno potisnuti one interese koji ne zanimaju njihove vršnjake (Renninger, Hidi i Krapp, 1992).

Uloga interesa u terapiji PSA

Djeca sa PSA-om imaju teškoće u socijalnoj kogniciji, komunikaciji i interpersonalnim odnosima. Dijelom se te teškoće pripisuju njihovim ograničenim interesima, za koje se vjeruje da utječu na usvajanje vještina socijalne komunikacije. Intervencije su uglavnom bile usmjerene na smanjivanje ograničenih interesa i istovremeno poticanje razvoja socijalne kompetencije. Međutim, brojna istraživanja govore o pozitivnim posljedicama uključivanja djetetovih interesa u rane intervencije; što su više vremena djeca provodila u svakodnevnim aktivnostima, koje su uzimale u obzir njihove interese, to je bio veći njihov napredak u komunikacijskom i jezičnom razvoju (Dunst, Raab i Hamby, 2016). Prema tome, usvajanje ranih komunikacijskih i jezičnih vještina znatno je lakše kada su prilike za učenje utemeljene na djetetovim interesima ili sadrže neke elemente djetetovih interesa. Takvo učenje potiče dijete da se uključi u interakcije s drugim osobama i predmetima, što će mu pružiti prilike za istraživanje okoline, uvježbavanje već usvojenih vještina, kao i za učenje i savladavanje onih novih. Također, intervencije koje se temelje na djetetovim interesima imaju pozitivan utjecaj i na emocije, socijalnu odgovornost, kao i na razvoj vještina združene pažnje (Martin i Farnum, 2002).

1.3.4. Pojačana ili smanjena osjetljivost na senzoričke podražaje ili neobičan interes za senzoričke aspekte okoline

Teškoće senzoričke obrade odnose se na pojačanu ili smanjenu osjetljivost na senzoričke podražaje. Česti primjeri pojačane osjetljivosti su odbojnost prema određenom materijalu odjeće, odbijanje određene vrste hrane, burne reakcije na dodir drugih osoba, dok se smanjena osjetljivost može manifestirati kao neprimjećivanje dodira drugih osoba ili neodgovaranje na zvučne ili vizualne podražaje koji su očiti djetetovoj okolini. Takve teškoće obično su dio slike PSA, s incidencijom koja se u literaturi kreće od 42% do 95%, a mogu se uočiti već u dojenačkoj dobi (Baranek, 1999; Kientz i Dunn, 1997; Tomchek i Dunn, 2007). Najčešće se radi o teškoćama auditivne obrade u vide pretjerane osjetljivosti, ali nerijetko se zamjećuju i teškoće u obradi taktilnih podražaja, dodatno traženje podražaja, kao i neobično istraživanje senzoričkih aspekata predmeta (Mayes i Calhoun, 1999). Teškoće senzoričke obrade mogu spriječiti dijete sa PSA-om u održavanju interakcije s drugim osobama ili sudjelovanju u određenim aktivnostima (Miller i Lane, 2000). Navedena obilježja senzoričke obrade djece sa PSA-om kvalitativno se razlikuju od onih u djece tipičnog razvoja te se smatraju ključnim diskriminatorima ove dvije grupe djece (Tomchek i Dunn, 2007). Međutim, ponekad se mogu uočiti i sličnosti u senzoričkoj obradi, pri čemu djeca tipičnog razvoja takve teškoće češće mogu imati u ranoj dobi, kada još nisu razvila strategije za nošenje s različitim vrstama podražaja ili stresnih situacija. Te se strategije tijekom predškolske dobi razvijaju i mijenjaju velikom brzinom zajedno s razvojem emocionalne inhibicije i fleksibilnosti (Baranek i sur., 2006). Ona djeca koja ne razviju zrele sposobnosti percepcije i senzoričke integracije obično pokazuju neprikladne emocionalne i fizičke odgovore na podražaje iz okoline (Ayres, 1979). Teškoće senzoričke obrade povezane su i s većom učestalošću stereotipnih i repetitivnih ponašanja (Dar, Kahn i Carmeli, 2011).

1.3.5. Odstupanja u socijalnoj komunikaciji i interakciji

Obilježja komunikacije i interakcije jedan su od glavnih čimbenika koji razlikuju djecu tipičnog razvoja i djecu sa PSA-om. Odstupanja u komunikaciji djece sa PSA-om obično se uočavaju u drugoj godini života, kada ona ne ulaze u trijadičku komunikaciju niti ovladavaju simboličkom komunikacijom (Ljubešić, 2005), za razliku od djece tipičnog razvoja. Međutim, većina djece prve simptome pokazuje i ranije (npr. smanjena odgovorljivost na majčin glas, smanjeno situacijsko i jezično razumijevanje, neodazivanje na vlastito ime, smanjeno korištenje gesti). Da bi dijete moglo sudjelovati u trijadičkoj komunikaciji, ono mora imati

razvijene sposobnosti združene pažnje, koje se u djeteta urednog razvoja pojavljuju između 9. i 18. mjeseca života (Tomasello, 1988), dok kod djece sa PSA-om njihova pojava značajno kasni. Nadalje, djeca sa PSA-om rijetko iniciraju komunikaciju te je njihov komunikacijski obrazac atipičan; komuniciraju uglavnom samo kada nešto trebaju (imperativna funkcija) i to obično kada ne mogu sami ispuniti svoje želje i potrebe. S druge strane, kod djece tipičnog razvoja značajno je veći udio deklarativnih funkcija komunikacije (dijeljenja iskustva s drugima). Kod djece sa PSA-om prisutne su i teškoće imitacije drugih osoba, što dodatno otežava razvoj socijalizacije, kao i jezični razvoj. Iako se kašnjenju u razvoju navedenih obilježja socijalne komunikacije može opaziti i kod djece tipičnog razvoja, odnosno djece koja kasnije neće imati nikakvih razvojnih teškoća, glavna razlika je da se kod djece tipičnog razvoja porastom kronološke dobi vide značajna poboljšanja i izjednačavanje komunikacijskih vještina s onima prisutnima kod djece iste kronološke dobi, dok je kod djece sa PSA-om prisutna relativna stabilnost simptoma ili vrlo maleni napredak (Wallace i sur., 2017).

2. CILJ I PRETPOSTAVKE ISTRAŽIVANJA

Opći cilj ovog istraživanja je ispitati kako ljudi različitih profila procjenjuju spontano ponašanje petogodišnje djece s obzirom na ono što se smatra tipičnim za tu dob te moguće uzroke razlika u procjeni. Specifični ciljevi su:

- (1) osmisлити upitnik za ispitivanje subjektivnosti procjene (a)tipičnosti spontanog ponašanja petogodišnjaka;
- (2) usporediti procjene sudionika s obzirom na dob;
- (3) usporediti procjene stručnjaka koji se bave dijagnostikom i terapijom razvojnih teškoća (logoped/psiholog/ rehabilitator/defektolog), stručnjaka koji se najčešće bave odgojem i obrazovanjem djece urednog razvoja (odgojitelj/pedagog/učitelj razredne nastave) te ostalih osoba, drugačijeg zanimanja;
- (4) usporediti procjene osoba koje imaju djecu i onih koje ih nemaju

Prema tome, pretpostavke ovog istraživanja su:

H1: Postoje razlike u subjektivnoj procjeni (a)tipičnosti spontanog ponašanja petogodišnje djece s obzirom na dob procjenitelja.

H2: Postoje razlike između stručnjaka koji se bave dijagnostikom i terapijom razvojnih teškoća (logoped/psiholog/rehabilitator/defektolog), stručnjaka koji se najčešće bave odgojem i obrazovanjem djece urednog razvoja (odgojitelj/pedagog/učitelj razredne nastave) te ostalih zanimanja u subjektivnoj procjeni (a)tipičnosti spontanog ponašanja petogodišnje djece.

H3: Postoje razlike između osoba koje imaju djece i osoba koje nemaju djece u subjektivnoj procjeni (a)tipičnosti spontanog ponašanja petogodišnje djece.

3. METODE ISTRAŽIVANJA

3.1. Sudionici

Upitnik o (a)tipičnosti spontanog ponašanja petogodišnjaka ispunjavale su odrasle osobe, a podaci deskriptivne statistike prikazani su u Tablici 2.

Uzorak je činilo 205 odraslih osoba (177 žena i 28 muškaraca), podijeljenih u tri skupine zanimanja: stručnjaci koji se bave dijagnosticiranjem i terapijom razvojnih teškoća (29,8% - logoped, psiholog, rehabilitator, defektolog), stručnjaci koji se uglavnom bave odgojem i obrazovanjem djece urednog razvoja (32,7% - odgojitelj, pedagog, učitelj razredne nastave) te svi ostali (37,5%), za koje se pretpostavlja da nisu imali nikakvo formalno obrazovanje o (a)tipičnom razvoju djece. Sudionici su podijeljeni i u tri dobne skupine (između 20 i 30 godina, između 30 i 50 godina, više od 50 godina), pri čemu je bilo najviše onih u dobi između 30 i 50 godina (50,7%). Od ukupnog uzorka odraslih osoba, polovica su bili roditelji (52,2%), od kojih 10,3% ima dijete s teškoćama u razvoju ili sumnjom na teškoće u razvoju. Prikupljeni demografski podaci o obrazovanju pokazuju da je većina sudionika visokoobrazovana (81% - VSS/mag., 15,1% - SSS, 3,9% - mr.sc./dr.sc.). Odabir ispitanika izvršen je prigodnim uzorkovanjem.

Tablica 2. *Prikaz raspodjele sudionika*

		Broj	Frekvencija (%)
Spol	muški	28	13,7%
	ženski	177	86,3%
Dob	18-30 godina	79	38,5%
	30-50 godina	104	50,7%
	više od 50 godina	22	10,7%
Obrazovanje	SSS	31	15,1%
	VŠS/VSS/mag.	166	81%
	mr.sc./dr.sc.	8	3,9%
Zanimanje	logoped/psiholog/rehabilitator/defektolog	61	29,8%
	odgojitelj/pedagog/učitelj razredne nastave	67	32,7%
	ostali	77	37,6%
Djeca	NE	98	47,8%
	DA	107	52,2%
	(DA – dijete urednog razvoja)	(96)	(89,7%)
	(DA – dijete s TUR ili sumnjom na TUR)	(11)	(10,3%)
Ukupno		205	100%

3.2. Mjerni instrument

Kako ne postoji mjerni instrument koji bi se mogao upotrijebiti u svrhu provođenja ovog istraživanja osmišljen je elektronički „Upitnik o procjeni (a)tipičnosti spontanog ponašanja predškolske djece“ (vidi *Prilog 1*). Upitnikom se željelo ispitati u kojoj mjeri različite osobe neko ponašanje djeteta smatraju (a)tipičnim te koji čimbenici pridonose razlikama u procjeni. Upitnik se sastoji od dva dijela. Prvi dio čine pitanja kojima se prikupljanju opći socio-demografski podaci sudionika, dok se drugi dio sastoji od ukupno 25 pitanja zatvorenog tipa, na kojima su sudionici na Likertovoj ljestvici označavali u kojoj mjeri od 1 do 5 opisano ponašanje petogodišnjeg djeteta smatraju (ne)uobičajenim, odnosno (a)tipičnim (1 – *uopće nije neuobičajeno*; 2 – *uglavnom nije neuobičajeno*; 3 – *niti je uobičajeno, niti neuobičajeno*; 4 – *uglavnom je neuobičajeno*; 5 – *potpuno je neuobičajeno*) Pitanja u drugom dijelu upitnika organizirana su tako da obuhvaćaju ponašanja navedena u DSM-5 pod B kriterijima za dijagnozu PSA: stereotipno korištenje predmeta, pokreta ili govora (redanje igračaka u niz, eholalija, motoričke stereotipije); nefleksibilno priklanjanje rutinama i ritualizirana verbalna ili neverbalna ponašanja (potreba da se ide istim putem ili jede ista hrana svaki dan, želja za gledanjem uvijek iste epizode crtića ili čitanjem iste slikovnice, otežan prijelaz na nove aktivnosti); ograničeni i kruti interesi s intenzivnim fokusom pažnje (interes za pojedina specifična područja – marke automobila, brojevi, tramvaji i vlakovi, strani jezik; odlično činjenično znanje u području interesa; inzistiranje na određenoj temi razgovora; interes za korištenje elektroničkih uređaja); pojačana ili smanjena senzorička osjetljivost ili neobičan interes za senzoričke aspekte okoline (osjet njuha, sluha, vida i dodira). Od ispitanika se tražilo i da procijene (a)tipičnost nekih obilježja socijalne komunikacije i interakcije (A kriteriji za dijagnozu PSA - odazivanje na ime, vršnjački odnosi, imitacija, komunikacijske funkcije).

3.3. Postupak ispitivanja

Upitnik je napravljen u elektroničkom obliku (Google obrazac), a podaci su se prikupljali u razdoblju od veljače do travnja 2018. godine. Sudionicima su poslane poveznice na upitnik putem elektroničke pošte, a neki sudionici su i sami potpomogli provedbu istraživanja prosljeđujući upitnik dalje svojim radnim kolegama i poznanicima. Ispunjavanje upitnika bilo je dobrovoljno i u potpunosti anonimno. Na samom početku upitnika sudionicima je pismeno objašnjena svrha istraživanja, osigurana im je anonimnost i tajnost podataka te pravo na dobivanje svih dodatnih informacija o samom istraživanju i rezultatima. Prosječno trajanje ispunjavanja upitnika bilo je 10 minuta.

3.4. Statistička analiza podataka

Svi prikupljeni podaci uneseni su i kodirani te statistički obrađeni u programu SPSS Statistics 24.0. Svaka čestica upitnika kodirana je kao zasebna varijabla. Varijable su kodirane kao nominalne ili ordinalne ljestvice jer je većina čestica u upitniku postavljena kao pitanje zatvorenog tipa s ponuđenim odgovorom ili intenzitetom. Za potrebe lakše analize odgovora te jasnijeg i preglednijeg prikaza rezultata, na Likertovoj ljestvici odgovori intenziteta 1 (*uopće nije neuobičajeno ponašanje*) i 2 (*uglavnom nije neuobičajeno ponašanje*) grupirani su u odgovor intenziteta 1 (*uobičajeno ponašanje*). Odgovori intenziteta 3 (*niti uobičajeno, niti neuobičajeno ponašanje*) su ostali zasebna grupa odgovora, određena intenzitetom 2, dok su odgovori 4 (*uglavnom neuobičajeno ponašanje*) i 5 (*potpuno neuobičajeno ponašanje*) grupirani u odgovor intenziteta 3 (*neuobičajeno ponašanje*). Provedbom deskriptivne statistike, za sve su čestice upitnika izračunati osnovni statistički parametri (aritmetička sredina, standardna devijacija ili frekvencija - ovisno o veličini pojedinih skupina). Za obradu podataka korišteni su parametrijski statistički testovi. Za ispitivanje značajnosti razlike između dvije nezavisne skupine s obzirom na dob i roditeljstvo (osobe koje imaju djecu nasuprot onih koji nemaju) korišten je t-test za nezavisne uzorke, dok je za testiranje značajnosti razlike između tri nezavisne skupine zanimanja korištena analiza varijance, a naknadno i post-hoc (Scheffeov) test kako bi se utvrdilo između kojih točno skupina postoje razlike.

4. REZULTATI I RASPRAVA

Rezultati istraživanja biti će prikazani na način da prate sadržaj upitnika, odnosno navedenu podjelu B i A dijagnostičkih kriterija za poremećaj iz spektra autizma prema Dijagnostičkom i statističkom priručniku za duševne poremećaje (DSM-5). Najprije će se prikazati rezultati na razini cijelog uzorka provedbom deskriptivne statistike, a zatim će se analizirati razlike između određenih skupina sudionika s obzirom na spol, dob, vrstu zanimanja i utjecaj roditeljstva.

4.1. Stereotipni ili repetitivni motorički pokreti, korištenje predmeta ili govora

Rezultati deskriptivne statistike na česticama stereotipnog ponašanja prikazani su za cijeli uzorak u Tablici 3. Vidljivo je da gotovo polovica ukupnog broja sudionika (44,4%) smatra da je sasvim uobičajeno za petogodišnje dijete da se „više puta tjedno igra autićima na način da ih slaže u niz ili u krug“. Dobiveni rezultat ne iznenađuje previše ako se uzme u obzir nalaz istraživanja Antončić (2017) o učestalosti slaganja igračaka u niz u djece predškolske dobi tipičnog razvoja, pri čemu čak 64,8% to radi često ili uvijek. Međutim, stereotipna ponašanja obično slabe nakon četvrte godine, čime bi se mogla objasniti podijeljenost mišljenja druge polovice sudionika. Smanjenjem učestalosti pojave nekog ponašanja smanjuje se i prilika za njegovim uočavanjem. Neki sudionici takvo ponašanje možda nisu primijetili kod petogodišnje djece pa su ga procijenili neuobičajenim, dok su ga neki možda primijetili, ali ne u dovoljnoj mjeri da bi ga procijenili uobičajenim.

Analizom podataka na česticama vezanim uz stereotipno korištenje govora dobiveni su oprečni rezultati. Naime, 50,2% sudionika procjenjuje neposrednu eholaliju („povremeno ponavljanje riječi ili rečenice koju je dijete upravo čulo“) kao neuobičajeno ponašanje. S druge strane, odgođenu eholaliju („povremeno ponavljanje fraze koju je dijete čulo u crtiću ili reklam“) samo 24,4% sudionika smatra neuobičajenom. Ponavljanje riječi ili fraza koje je dijete upravo čulo uobičajena je pojava u razdoblju kada ono intenzivno usvaja jezik. Međutim, napredovanjem u jezičnom razvoju učestalost neposredne eholalije značajno se smanjuje te dijete počinje samostalno oblikovati svoje iskaze. Time bi se mogao objasniti podatak da većina sudionika takvo ponašanje kod petogodišnje djece, čija je razina jezičnog znanja dovoljna za samostalnu proizvodnju iskaza, ocjenjuje kao neuobičajeno. S druge strane, postoji vjerojatnost da je oznaka čestotnosti „povremeno“ ostatak sudionika navela na suprotno

razmišljanje ili nesigurnost u procjeni. Nadalje, poznato je da djeca vole gledati crtiće, a onda kasnije i oponašati likove iz crtića, ponavljajući njihove fraze, što bi moglo objasniti viđenje odgođene eholalije od većine sudionika kao uobičajene. Također, neke reklame se učestalo prikazuju na televiziji te sadržavaju lako pamtljive ili pjevne fraze, koje su djeci zabavne i koje povremeno mogu ponoviti.

Tablica 3. *Prikaz frekvencija odgovora na česticama koje opisuju stereotipne ili repetitivne motoričke pokrete, korištenje predmeta ili govora*

	Uobičajeno ponašanje	Niti uobičajeno, niti neuobičajeno ponašanje	Neuobičajeno ponašanje
Redanje u niz	44,4%	23,9%	31,7%
Neposredna eholalija	36,6%	13,2%	50,2%
Odgodena eholalija	54,6%	21,0%	24,4%
Motoričke stereotipije	30,7%	15,1%	54,2%

Motoričke stereotipije poput „*povremenog mahanja ručicama (primjerice, kada je dijete uzbuđeno i sl.)*“ nešto više od polovice sudionika (54,2%) vidi kao neuobičajeno ponašanje. Druga polovica smatra da se radi o uobičajenom ponašanju (30,7%) ili niti uobičajenim niti neuobičajenom ponašanju (15,1%), što se može objasniti činjenicom da se motoričke stereotipije još uvijek često mogu uočiti kod petogodišnje djece tipičnog razvoja, iako se njihova učestalost obično smanjuje u toj dobi. Mahone i sur. (2004) proučavali su motoričke stereotipije kod djece tipičnog razvoja i uočili su da je dani primjer motoričke stereotipije u upitniku, *mahanje ručicama*, jedna od najčešćih stereotipija, te se javlja kod 48% ispitanе djece. Također, otkrili su da je u 70% slučajeva okidač upravo uzbuđenje, stoga se može pretpostaviti da sudionici koji su odgovorili da je takvo ponašanje neuobičajeno možda bili vođeni tom činjenicom, posebno ako se uzme u obzir da jednu trećinu sudionika čine logopedi, psiholozi i rehabilitatori, koji posjeduju više znanja o motoričkim stereotipijama u odnosu na ostale sudionike. Kako su motoričke stereotipije, od svih stereotipnih i repetitivnih ponašanja opisanih u upitniku, najuočljivije djetetovoj okolini, ne čudi podatak da najveći postotak sudionika upravo takvo ponašanje smatra neuobičajenim.

4.2. Inzistiranje na istovjetnosti, nefleksibilno priklanjanje rutinama ili ritualizirani obrasci verbalnog ili neverbalnog ponašanja

Na česticama koje opisuju sklonost pridržavanju rutina sudionici su navedena ponašanja najčešće okarakterizirali kao neuobičajena (Tablica 4). Naime, polovica njih (50,7%) smatra da inzistiranje na „*uvijek jednakom načinu obavljanja nekih dnevnih aktivnosti ili igara (primjerice, da ide u vrtić istim putem, da slaže igračke na isti način)*“ nije uobičajeno ponašanje za petogodišnje dijete. Također, „*jedenje iste vrste hrane gotovo svaki dan*“ 70,2% sudionika opisuje kao atipično ponašanje. Slično razmišljanje opaža se i za često (više puta tjedno) „*pružanje otpora prekidu aktivnosti ili igre u vidu plakanja, vikanja ili fizičkog otpora*“ pri čemu 67,3% svih sudionika takvo ponašanje ocjenjuje kao neuobičajeno. S druge strane, mišljenja o uobičajenosti „*gledanja iste epizode crtića ili čitanja iste slikovnice (više puta tjedno)*“ podijeljena su. Naime, 36,6% sudionika smatra takvo ponašanje uobičajenim, 33,7% misli da nije niti uobičajeno, niti neuobičajeno ponašanje, dok 29,7% bi takvo ponašanje okarakterizirali neuobičajenim za petogodišnjake.

Tablica 4. Prikaz frekvencija odgovora na česticama koje opisuju inzistiranje na istovjetnosti, nefleksibilno priklanjanje rutinama ili ritualizirane obrasce verbalnog i neverbalnog ponašanja

	Uobičajeno ponašanje	Niti uobičajeno, niti neuobičajeno ponašanje	Neuobičajeno ponašanje
Istovjetnost dnevnih aktivnosti i igre	25,9%	23,4%	50,7%
Gledanje iste epizode crtića ili čitanje iste slikovnice	36,6%	33,7%	29,7%
Istovjetnost u odabiru hrane	14,2%	15,6%	70,2%
Opiranje prekidu aktivnosti	14,6%	18,1%	67,3%

Iako su ritualizirana ponašanja česta kod djece predškolske dobi, poznato je da se njihova učestalost smanjuje porastom dobi (Evans i sur., 1997). Promjene u okolini ili rutini mogu dovesti do osjećaja tjeskobe kod djeteta, a slijedenje rutina omogućava predvidljivost te olakšava nošenje s tim promjenama. Kako dijete napreduje u razvoju i počinje shvaćati uzročne i vremenske veze među pojavama, te vidjeti sebe i druge osobe kao one koji mogu utjecati na te pojave, manje će imati potrebu za oslanjanjem na rutine (Piaget; 1950). Prema tome, sklonost rutinama može imati adaptivnu ulogu u ranijoj predškolskoj dobi, no u starijoj dobi se možda

ono više neće smatrati prikladnim odgovorom na promjene u okolini, čime se mogla objasniti tendencija sudionika da opisana ritualizirana ponašanja češće smatra neuobičajenim. Zohar i Felz (2001) u svom su istraživanju otkrile da majke djece u dobi od 2 do 5 godina uglavnom nisu zabrinute za prisutnost ritualiziranih ponašanja. Međutim, djetetovu sklonost jedenju samo određene vrste hrane ipak su mogle izdvojiti kao zabrinjavajuću, što se može povezati i s rezultatima ovog istraživanja, koji ukazuju da upravo istovjetnost u odabiru hrane najveći postotak sudionika smatra neuobičajenim. Iako majke ostala ponašanja nisu smatrala zabrinjavajućima, treba imati na umu da se radi o majkama djece u dobi od 2 do 5 godina, kada su takva ponašanja najviše prisutna, no čak i u toj dobi se izbirljivost u odabiru hrane češće smatra neuobičajenim.

Što se tiče reakcija na prekid aktivnosti ili igre, Antončić (2017) navodi da 75,4% ispitane djece u dobi od 4 do 6 godina pokazuje negodovanje, ali ne plače niti pruža fizički otpor, što je onda u skladu s mišljenjem većine sudionika o neuobičajenosti takvog ponašanja kod petogodišnje djece, kada bi dijete trebalo imati razvijenije vještine emocionalne regulacije (Denham i sur., 2003).

Podijeljena mišljenja sudionika o uobičajenosti gledanja iste epizode crtića ili čitanja iste slikovnice nisu toliko iznenađujuća s obzirom da veliki broj djece voli gledati crtiće ili čitati slikovnice i među njima vjerojatno ima one najdraže, koje uvijek iznova voli pogledati ili pročitati. Isto se može opaziti i kod djece školske dobi, ali isto tako i kod odraslih osoba. Međutim, kod djece tipičnog razvoja moglo bi se očekivati da će s vremenom doći do zasićenja i promjene onih najdražih. Tako će dijete možda par tjedana željeti više puta tjedno gledati istu epizodu ili pročitati istu slikovnicu, nakon čega će se ta želja smanjiti. Podijeljenost mišljenja sudionika mogla je izazvati i činjenica da se u opisanom ponašanju navodi da dijete želi gledati „*istu epizodu*“ crtića, a ne isti crtić općenito, što im se moglo činiti znatno neuobičajenim nego djetetova želja za čitanjem iste slikovnice, koje se obično i mogu promatrati samo kao cjelina.

4.3. Jako ograničeni, kruti interesi koji su abnormalni po intenzitetu ili fokusu

Kada su u pitanju interesi, uključujući njihov intenzitet i fokus, rezultati ukazuju da polovica ukupnog broja sudionika većinu opisanih ponašanja vidi kao sasvim uobičajena za dijete u dobi od pet godina. (Tablica 5). Tako 54,6% sudionika smatra da je tipično da dijete u toj dobi „*često izgovara riječi na engleskom jeziku*“. Dobiveni rezultat sasvim je očekivan s obzirom

da su djeca sve češće izložena engleskom jeziku od najranije dobi. Naime, u brojnim predškolskim ustanovama postoje programi učenja stranog jezika, najčešće engleskog, koji se obično održavaju nekoliko sati tjedno. Međutim, unutar predškolske ustanove mogu postojati i vrtičke skupine koje se provode kao redoviti odgojno-obrazovni program, ali obogaćen sadržajima učenja engleskog jezika, u kojima djeca i odgojitelji svakodnevno komuniciraju na hrvatskom i engleskom jeziku. U današnje vrijeme postoji sve veća svjesnost o prednosti ranog učenja drugog jezika na djetetov cjelokupni razvoj, stoga mnogi roditelji uključuju djecu u takve programe i potiču djetetovu uporabu stranih riječi u svakodnevnoj komunikaciji. Osim toga, brojni crtici i filmovi namijenjeni djeci, nisu sinkronizirani na hrvatski jezik, a neki čak i kombiniraju upotrebu hrvatskog i engleskog jezika.

Jednak postotak kao i kod interesa za engleski jezik, opaža se i kod uobičajenosti interesa za brojeve („*spontano zapažanje brojeva u okolini – kućnih brojeva, registracijskih tablica; pamćenje telefonskih brojeva, datuma i sl.*“). Može se pretpostaviti da su mnoge odrasle osobe svjesne važnosti poznavanja brojeva u kasnijoj predškolskoj dobi, stoga mogu često i sami usmjeravati dijete na njihovo zamjećivanje u okolini. Također, kada dijete otkrije svijet brojeva, počinje ih i samo primjećivati u svojoj okolini. Slični rezultati dobiveni su i na čestici kojom se procjenjuje uobičajenost interesa za *marke automobila* – 45,9% smatra da je to uobičajeno ponašanje. McAlister i Cornwell (2010) navode da su djeca predškolske dobi sposobna razlikovati marke automobila. Interes za marke automobila češće se opaža u dječaka, a obično se razvija iz igre autićima. Također, u kasnijoj predškolskoj dobi djeca ulaze u tzv. logografsku ili alfabetsku fazu čitanja (Frith, 1985), koja im omogućuje vizualno prepoznavanje poznatih riječi i samim time pojačani interes za njima.

Tablica 5. *Prikaz frekvencija odgovora na česticama koje opisuju jako ograničene, krute interese koji su abnormalni po intenzitetu i fokusu*

	Uobičajeno ponašanje	Niti uobičajeno, niti neuobičajeno ponašanje	Neuobičajeno ponašanje
Marke automobila	45,9%	29,3%	24,8%
Brojevi	54,6%	21,0%	24,4%
Iste igračke	21,0%	31,2%	47,8%
Činjenično znanje	41,5%	21,9%	36,6%
Strani jezik	54,6%	21,5%	23,9%
Razgovor o istoj temi	29,3%	34,1%	36,6%
Elektronički uređaji	45,4%	29,3%	25,3%
Tramvaji i vlakovi	35,1%	33,7%	31,2%

Također, 45,4% sudionika uobičajenim ocjenjuje i interes za elektroničke uređaje („*dijete se svaki dan zabavlja koristeći mobitel/tablet/računalo*“), što je očekivano s obzirom na njihovu veliku dostupnost djeci predškolske dobi i mogućnosti korištenja u edukativne svrhe. Nadalje, 41,5% smatra da nije nimalo neuobičajeno za petogodišnje dijete da ima „*odlično činjenično znanje u određenom području interesa (primjerice, gradovi svijeta, svemir, životinjske vrste i sl.)*“. Međutim, rezultati istraživanja Antončić (2017) pokazuju da svega 32% ispitanе djece predškolske dobi posjeduje takvo znanje.

Ono što se ističe kao neuobičajeno ponašanje je „*igra uvijek istim igračkama (jedna do dvije odabrane igračke), čak i ako su djetetu dostupne druge igračke*“ – njih 47,8% takav ograničen interes za igračke ocjenjuje atipičnim. Međutim, 31,2% sudionika nije sigurno kako bi okarakteriziralo takvo ponašanje pa ga ocjenjuju kao niti uobičajeno, niti neuobičajeno ponašanje. Igra uvijek istim igračkama može se promatrati i kao jedna vrsta repetitivnih ponašanja, koja obično slabe u dobi nakon četvrte godine života (Evans i sur., 1997) i ne bi se trebale tako učestalo opažati kod petogodišnjaka. Također, s porastom dobi očekuje se i proširenje djetetovih interesa i pokazivanje zanimanja i za druge, nove igračke.

Na preostalim dvjema česticama („*dijete često komunicira o istoj temi*“; „*dijete voli gledati tramvaje i vlakove kako prolaze*“) rezultati su raspršeni. Naime, 35,1% smatra da je interes za gledanjem prolaska tramvaja i vlakova sasvim uobičajen, 33,7% smatra da nije niti uobičajen niti neuobičajen, dok 31,2% takav interes vidi kao neuobičajen. Učestalo razgovaranje petogodišnjaka uvijek o *istoj temi* 36,6% sudionika ocjenjuje kao neuobičajeno, dok najmanji postotak (29,3%) u tome ne vidi ništa čudno.

4.4. Pojačana ili smanjena osjetljivost na senzoričke podražaje ili neobičan interes za senzoričke aspekte okoline

Gotovo sva ponašanja koja opisuju preveliku ili nedovoljnu osjetljivost na različite senzoričke podražaje, kao i izraženi interes za njih, većina sudionika smatra neuobičajenim (Tablica 6). Posebno se ističe „*često gledanje u svjetlo kao oblik zabave*“ (*Interes za vidne podražaje*), koje 69,3% sudionika ocjenjuje kao atipično. Slično tome, polovica sudionika (51,7%) misli da je pojačani interes za mirise u okolinu neuobičajeno ponašanje. Isto tako, primjer pretjerane osjetljivosti na zvučne podražaje („*dijete poklapa uši rukama kada čuje neki glasan zvuk, primjerice usisavač*“) većina ne smatra uobičajenim ponašanjem. Iako je pretjeranu osjetljivost na dodirne podražaje – potrebu da se dijete „*odmah obriše ukoliko se polije vodom*“, najviše

sudionika odredilo kao neuobičajenu (37,1%), veliki broj njih takvu reakciju smatra sasvim uobičajenom (33,2%) ili niti uobičajenom niti neuobičajenom (29,7%).

Tablica 6. *Prikaz frekvencija odgovora na česticama koje opisuju pojačanu ili smanjenu osjetljivost na senzoričke podražaje ili neobičan interes za senzoričke aspekte okoline*

	Uobičajeno ponašanje	Niti uobičajeno, niti neuobičajeno ponašanje	Neuobičajeno ponašanje
Interes za miris	24,9%	23,4%	51,7%
Pojačana osjetljivost na zvuk	22,9%	21,0%	56,1%
Pojačana osjetljivost na dodir	33,2%	29,7%	37,1%
Interes za vidne podražaje	12,7%	18,0%	69,3%

Mišljenja sudionika o neuobičajenosti većine opisanih ponašanja sasvim su očekivana. Naime radi se vrlo upadljivim ponašanjima, koja kod djece tipičnog razvoja mogu ponekad biti prisutna u vrlo ranoj dobi kada još nemaju razvijene strategije za primjereno suočavanje s različitim senzoričkim podražajima (Tomcheck i Dunn, 2007). Kod petogodišnjaka tipičnog razvoja takva se ponašanja rijetko uočavaju, no kada su i prisutna ona ne ometaju djetetovo svakodnevno funkcioniranje, kao što je to slučaj kod PSA. Zbog toga mogu dobro razlikovati djecu tipičnog razvoja od djece s teškoćama u senzoričkoj obradi, kao što su djeca sa PSA-om, iako nisu jedini kriterij razlikovanja. Raspršenost rezultata na čestici *Pojačana osjetljivost na dodir* mogla bi se objasniti neprecizno postavljenim pitanjem koje vjerojatno nije dovoljno naglasilo djetetovu preosjetljivost na taktilni osjet, bez obzira što opis ponašanja sadrži oznaku „*odmah*“, stoga sudionici nisu imali dojam da ono znatno remeti njegovo svakodnevno funkcioniranje, nego su vjerojatno zamislili neki blaži scenarij.

4.5. Odstupanja u socijalnoj komunikaciji i socijalnoj interakciji

Prema DSM-5 (American Psychiatric Association, 2013), osim ograničenih i repetitivnih obrazaca ponašanja, interesa i aktivnosti (kriteriji B), za dijagnostiku poremećaja iz spektra autizma (PSA) potrebna je prisutnost perzistentnog oštećenja u uzajamnoj socijalnoj komunikaciji i socijalnoj interakciji (kriteriji A). Stoga su u upitniku opisana i neka ponašanja koja obično ukazuju na prisutnost teškoća u području komunikacije i interakcije.

Rezultati pokazuju da većina sudionika opisana odstupanja u socijalnoj komunikaciji i interakciji smatra neuobičajenima (Tablica 7). Ponašanje koje najviši postotak sudionika, njih 77,6%, opisuje kao atipično za petogodišnjake odnosi se na znatno veći udio imperativne svrhe

komunikacije, u odnosu na deklarativnu („dijete komunicira uglavnom samo kada nešto treba“). Također, „rijetko pozivanje ili nepozivanje vršnjaka u igru“ većina (76,1%) ne smatra uobičajenim ponašanjem. Slični podaci dobiveni su i na drugoj čestici koja opisuje vršnjačke odnose – „dijete nema najboljeg prijatelja“, pri čemu 72,7% takvu situaciju također opisuje kao neuobičajenu. Nadalje, 50,2% neuobičajenim ponašanjem smatra „rijetko oponašanje druge djece“. Isto tako, nešto više od polovice (56,6%) sudionika ne bi reklo da je sasvim uobičajeno da „se dijete mora više puta zazvati imenom da bi se ono odazvalo“, dok 24,9% njih u tome ne vidi ništa neuobičajeno.

Tablica 7. Prikaz frekvencija odgovora na česticama koje opisuju odstupanja u socijalnoj komunikaciji i socijalnoj interakciji

	Uobičajeno ponašanje	Niti uobičajeno, niti neuobičajeno ponašanje	Neuobičajeno ponašanje
Neodazivanje na ime	24,9%	18,5%	56,6%
Nepozivanje vršnjaka u igru	10,2%	13,7%	76,1%
Nedostatak najboljeg prijatelja	13,2%	14,1%	72,7%
Rijetko imitiranje okoline	19,1%	30,7%	50,2%
Komunikacija uglavnom za imperativnu svrhu	10,2%	12,2%	77,6%

Razvoj vještina socijalne komunikacije i interakcije započinje u ranoj dojenačkoj dobi, čime se stvaraju temelji za razvoj jezika i govora. Tijekom predškolskog razdoblja dijete tipičnog razvoja ovlada jezikom za potrebe svakodnevne komunikacije i verbalno komunicira za različite svrhe, sa znatno većom učestalošću komuniciranja za deklarativne svrhe (Ljubešić i Capanec, 2012). Također, dijete stvara prijateljstva i nerijetko oponaša svoje vršnjake što se često veže uz potrebu pripadanja grupi (Ingersoll, 2008). Prema tome, odstupanja u komunikaciji i interakciji kod petogodišnjaka su vrlo uočljiva stoga niti ne čudi da su sudionici opisana odstupanja u najvećoj mjeri procjenjivali neuobičajenima.

Neodazivanje ili smanjeno odazivanje na ime često se promatra kao oblik smanjene osjetljivosti na zvučne podražaje (Tomcheck i Dunn, 2007). Međutim, zazivanje imenom može se promatrati i kao socijalni podražaj jer potiče dijete da se usmjeri na drugu osobu, odnosno onu koja ga zove imenom, te da s njom stupi u interakciju. Mandel, Jusczyk i Pisoni (1995) otkrili su da već dojenčad u dobi od 4 i 5 mjeseca reagira na vlastito ime, iako nema dokaza da ga u tako ranoj dobi zaista i razumiju, nego vjerojatno samo prepoznaju njegov glasovni

obrazac. Stoga se djetetovo neodazivanje ili smanjeno odazivanje na ime u dobi od pet godina, pod uvjetom da ima uredan sluh, obično smatra atipičnim.

4.6. Razlike s obzirom na spol procjenjivača

Zbog velike razlike u broju muških i ženskih sudionika, spolne razlike prikazane su samo rezultatima deskriptivne statistike (Tablica 8). Zanimljivo je da većina muškaraca gotovo sva opisana spontana ponašanja smatra uobičajenima za dijete u dobi od pet godina. Pritom se najveći postotak slaganja (78,6%) o uobičajenosti ponašanja uočava kod odgođene eholalije. Sličan rezultat opaža se i kod žena, iako u manjem postotku (50,8%). Isto se ne može reći i za primjer neposredne eholalije. Naime, 57,1% muškaraca takvo ponašanje ocjenjuje kao uobičajeno, dok 52% žena smatra da se radi o neuobičajenom ponašanju. Također, većina muških sudionika (53,6%) u „*povremenom mahanju ručicama*“ ne vidi ništa neuobičajeno, većina ženskih sudionika (58,8%) misli suprotno.

Razlike u procjeni između muškaraca i žena vidljive su i na čestici *Istovjetnost dnevnih aktivnosti i igre*, pri čemu većina muškaraca (42,4%) smatra uobičajenim da je „*petogodišnjem djetetu važno da se neke dnevne aktivnosti ili igre obavljaju uvijek na jednak način*“, dok većina žena (55,4%) takvo ponašanje ocjenjuje kao neuobičajeno. Također, u slučaju gledanja iste vrste crtića ili čitanja iste slikovnice više puta tjedno, muškarci češće odgovaraju da je riječ o uobičajenom ponašanju u odnosu na žene, iako i one u najvećem postotku smatraju jednako. Razlike između muških i ženskih sudionika vidljive su i na čestici *Igra istim igračkama*, pri čemu muškarci uglavnom smatraju da se radi o uobičajenom ili niti uobičajenom niti neuobičajenom ponašanju, dok žene u znatno većem postotku takav interes opisuju kao neuobičajen. Slični rezultati mogu se primijetiti za česticu *Razgovor o istoj temi*.

Podijeljena mišljenja muških sudionika uočavaju se na čestici *Opiranje prekidu aktivnosti*, dok veliki postotak žena (72,3%) smatra da se radi o neuobičajenom ponašanju. Nadalje, polovica muškaraca slaže se da je jedenje iste vrste hrane gotovo svaki dan neuobičajeno, a jednako razmišlja i većina ženskih sudionika. Na česticama koje opisuju različite interese, interes za engleski jezik u vidu „*čestog izgovaranja riječi na engleskom jeziku*“ najveći postotak muškaraca (64,3%) smatra uobičajenim, a nešto više od polovice žena (53,1%) misli jednako. Također, interes za brojeve, marke automobila i elektroničke uređaje, uključujući njihove opisane intenzitete, većina muškaraca i žena ocjenjuje kao uobičajene za petogodišnje dijete.

Interes za tramvaje i vlakove polovica muških sudionika smatra uobičajenim, dok su mišljenja žena podijeljena.

Tablica 8. Spolne razlike u frekvenciji odgovora na svim česticama upitnika

	Muškarci (N=28)			Žene (N=177)		
	Uobičajeno ponašanje	Niti uobičajeno, niti neuobičajeno	Neuobičajeno ponašanje	Uobičajeno ponašanje	Niti uobičajeno, niti neuobičajeno	Neuobičajeno ponašanje
Redanje autića u niz	67,8%	17,9%	14,3%	40,6%	24,9%	34,5%
Neposredna eholalija	57,1%	3,6%	39,3%	33,3%	14,7%	52%
Odgođena eholalija	78,6%	10,7%	10,7%	50,8%	22,6%	26,6%
Motoričke stereotipije	53,6%	21,4%	25%	27,1%	14,1%	58,8%
Istovjetnost dnevnih aktivnosti i igre	42,9%	35,7%	21,4%	23,2%	21,4%	55,4%
Gledanje iste epizode crtića ili čitanje iste slikovnice	46,4%	32,2%	21,4%	35%	33,9%	31,1%
Istovjetnost u odabiru hrane	28,6%	21,4%	50%	11,9%	14,7%	73,4%
Opiranje prekidu aktivnosti	28,6%	35,7%	35,7%	12,4%	15,3%	72,3%
Marke automobila	46,4%	21,4%	32,2%	45,8%	30,5%	23,7%
Brojevi	50%	35,7%	14,3%	55,4%	18,6%	26%
Iste igračke	39,3%	39,3%	21,4%	18,1%	29,9%	52%
Činjenično znanje	35,7%	39,3%	25%	42,4%	19,2%	38,4%
Engleski jezik	64,3%	21,4%	14,3%	53,1%	21,5%	25,4%
Razgovor o istoj temi	50%	17,9%	32,1%	26%	36,7%	37,3%
Mobitel/ tablet/ računalo	50%	25%	25%	44,7%	29,9%	25,4%
Tramvaji i vlakovi	50%	32,1%	17,9%	32,8%	33,9%	33,3%
Interes za miris	21,4%	39,3%	39,3%	25,4%	20,9%	53,7%
Pojačana osjetljivost na zvuk	46,4%	35,7%	17,9%	19,2%	18,6%	62,2%
Pojačana osjetljivost na dodir	50%	32,1%	17,9%	30,5%	29,4%	40,1%
Interes za vidne podražaje	17,9%	17,9%	64,2%	11,9%	18,1%	70,1%
Neodazivanje na ime	32,1%	35,8%	32,1%	23,7%	15,8%	60,5%
Nepozivanje vršnjaka u igru	14,3%	21,4%	64,3%	9,6%	12,4%	78%
Nedostatak najboljeg prijatelja	21,4%	21,4%	57,2%	11,9%	13%	75,1%
Rijetko imitiranje okoline	28,6%	42,8%	28,6%	17,5%	28,8%	53,7%
Komunikacija uglavnom za imperativnu svrhu	25%	25%	50%	7,9%	10,2%	81,9%

Većina ženskih sudionika opisana ponašanja vezana uz pojedine senzoričke podražaje smatra neuobičajenima za petogodišnje dijete, pri čemu se najveći postotak (70,1%) uočava kod interesa za vidne podražaje (gledanje u svjetlo). Također, niti većina muškaraca ne smatra takvo ponašanje uobičajenim. No, dok 62,2% žena pojačanu osjetljivost na zvuk opisuje kao neuobičajenu, samo 17,9% muškaraca odgovora jednako. Nadalje, polovica muških sudionika djetetovu potrebu da se odmah obriše ukoliko se polije vodom ocjenjuje tipičnim, dok su mišljenja ženskih sudionika o tipičnosti takvog ponašanja podijeljena. Kada je riječ o rijetkom pozivanju ili nepozivanju vršnjaka u igru, 64,8% muškaraca smatra da se radi o neuobičajenom ponašanju, a s njima se slaže i veliki postotak žena (78%). I muški i ženski sudionici uglavnom smatraju da je neuobičajeno da dijete komunicira uglavnom samo kada nešto treba, pri čemu muškarci takav odgovor odabiru u manjem postotku u odnosu na žene. Mišljenja muškaraca o uobičajenosti potrebe da se dijete više puta zazove imenom prije nego što se odazove, kao i o rijetkom imitiranju druge djece, podijeljena su, dok žene u najvećem postotku smatraju da se radi o neuobičajenom ponašanju.

Analizom rezultata vidljivo je da su žene obično strože u svojim procjenama (a)tipičnosti spontanog ponašanja u odnosu na muškarce. Naime, dok su muškarci gotovo sva ponašanja ocijenili kao uobičajena, žene su češće smatrale da se radi o neuobičajenim ponašanjima, osim u slučajevima odgođene eholalije te interesa za marke automobila, brojeve, engleski jezik, kao i za korištenje elektroničkih uređaja. Razlike u procjeni između muškaraca i žena mogle bi se jednim dijelom objasniti razlikom u sveukupnom vremenu provedenom s djecom. Istraživanja pokazuju da žene provode dva do tri puta više vremena s djecom nego muškarci (Baxter, 2002; Casper i Bianchi, 2002; Craig i Bittman, 2004). Slično tome, Craig (2006) je u svom istraživanju utvrdio da očevi prosječno provode oko 7 sati dnevno sa svojom djecom, što je znatno manje u odnosu na majke koje u prosjeku provedu oko 12 sati. Pritom je važno naglasiti da su očevi relativno rijetko sami s djecom (svega 8% sveukupnog vremena provedenog s djecom), što može značiti da su često „pomagači“ majkama u nekim aktivnostima brige za dijete. Iako majke većinu vremena provode u aktivnostima brige za fizičke potrebe djeteta poput hranjenja, kupanja i oblačenja, češće se uključuju s djetetom u interaktivne aktivnosti (razgovor, čitanje slikovnice ili knjige, igra, učenje) u odnosu na očeve jer često kombiniraju te dvije aktivnosti. S druge strane, očevi obično vrijeme s djecom provode u interaktivnim aktivnostima. Zbog toga što očevi sveukupno provode manje vremena s djetetom može se pretpostaviti da im neka neuobičajena ponašanja mogu i promaknuti. Naime, neuobičajena ponašanja se obično mogu primijetiti više puta dnevno i u različitim aktivnostima stoga je za

očekivati da će majke, koje provode znatno više vremena s djetetom i u različitim aktivnostima te imaju širi uvid u djetetova ponašanja, prije primijetiti neuobičajena ponašanja te izraziti zabrinutost ili potražiti pomoć stručnjaka. Tome u prilog govori i činjenica da je majka obično glavni izvor informacija u procjeni djetetovog razvoja (Gudmundsson i Gretarsson, 2009).

Razlike u količini vremena provedenom s djecom utječu i na znanja roditelja, ali i odraslih osoba općenito, o dječjem razvoju. Iako brojna istraživanja ukazuju na opći nedostatak znanja o dječjem razvoju kod odraslih osoba/roditelja te čestu prisutnost neodgovarajućih očekivanja (Yankelovich i DYG Inc., 2000; Bigner i Gerhardt, 2014), majke/žene posjeduju značajno više znanja o dječjem razvoju, kao i o načinima poticanja razvoja, u odnosu na očeve/muškarce (Yankelovich i DYG Inc., 2000; Perez, 2017). Znanje o dječjem razvoju može ovisiti i o brojnim drugim čimbenicima, koji još uvijek nisu u potpunosti poznati (Reich, 2005). Međutim, istraživanja su pokazala da značajan utjecaj ima obrazovanje roditelja, pri čemu se pokazalo da visokoobrazovani roditelji, posebno majke, češće čitaju različitu literaturu o dječjem razvoju (knjige, članke) i traže informacije od stručnjaka za dječji razvoj (obično od pedijatara i medicinskih sestara) (Kliman i Vukelich, 1985). Također, dvije trećine ispitanih žena u ovom istraživanju čine stručnjaci koji se bave dijagnostikom i terapijom djece s teškoćama u razvoju i stručnjaci koji se uglavnom bave djecom tipičnog razvoja, dok u istu skupinu zanimanja pripada samo jedna četvrtina ispitanih muškaraca. Prema tome, uzorak žena općenito posjeduje veća znanja o (a)tipičnom razvoju, kao i veću količinu iskustva s djecom, pa se može pretpostaviti da će bolje moći razlikovati uobičajena ponašanja od onih neuobičajenih. Nadalje, majke često uspoređuju svoje dijete s drugom djecom iste kronološke dobi te međusobno razmjenjuju iskustva i informacije o razvoju svoje djece, što im omogućava veći uvid u pojavnost različitih ponašanja u tipičnom razvoju, a time i lakše prepoznavanje onih ponašanja koja bi možda bila neuobičajena.

Osim toga, razlike u procjeni uobičajenosti ponašanja između muškaraca i žena mogle bi se objasniti i Baron-Cohenovom teorijom autizma o „ekstremnom muškom mozgu“. Poznato je da se PSA češće javlja kod dječaka nego kod djevojčica (u omjeru 3:1, Loomes, Hull i Mandy, 2017), što Baron-Cohen (2002) objašnjava činjenicom da postoje izrazite sličnosti između obilježja koja se obično povezuju s muškarcima i onim viđenim kod PSA. Primjerice, za razliku od žena, muškarci češće imaju bolje vještine matematičkog i prostornog rezoniranja te sposobnosti razlikovanja detalja od cjeline. Mnoga obilježja PSA mogu se promatrati kao ekstremni profil „uobičajenih muških“ jakih strana. Naime, dok su muškarci općenito dobri u izdvajanju detalja iz cjeline, osobe sa PSA-om u tome pokazuju iznadprosječne sposobnosti.

Također, muškarci mogu biti manje vješti u vještinama socijalne kognicije te imati smanjenu sposobnost empatije u odnosu na žene, a upravo u tim područjima osobe sa PSA-om imaju najviše teškoća. Dakle, moglo bi se pretpostaviti da povezanost između jakih i slabih strana muškaraca te jakih i slabih strana osoba sa PSA-om dovodi do toga da će muškarci češće uobičajenima smatrati ponašanja karakteristična za PSA.

4.7. Razlike s obzirom na dob procjenjivača

Sudionici su inicijalno podijeljeni u tri dobne skupine: 1) od 18 do 30 godina; 2) od 30 do 50 godina; 3) više od 50 godina. Međutim, zbog malog broja sudionika u dobi iznad 50 godina (22 sudionika), dobne skupine su, za potrebe analize statističke značajnosti razlika između njih, umjesto u početne tri skupine, podijeljene u dvije: 1) od 18 do 30 godina; 2) više od 30 godina. U Tablici 9 prikazani su osnovni statistički parametri (aritmetička sredina – M; standardna devijacija – SD), kao i rezultati provedenog t-testa.

Dobiveni rezultati pokazuju da na česticama koje ispituju uobičajenost pojedinih stereotipnih ili repetitivnih ponašanja (*Redanje autića u niz; Povremeno ponavljanje riječi ili rečenice koju je upravo čulo, Povremeno ponavljanje fraza iz crtića ili reklame, Povremeno mahanje ručicama*) nisu pronađene statistički značajne razlike između dviju dobnih skupina ($p > 0,05$). Statistički značajne razlike nisu pronađene niti na česticama koje opisuju preveliku ili smanjenu osjetljivost na senzoričke podražaje (poklapanje uši rukama kada čuje neki glasan zvuk, potreba da se odmah obriše ukoliko se polije vodom) ili neobičan interes za senzoričke aspekte okoline (miris, vidni podražaji – gledanje u svjetlo) ($p > 0,05$). Na česticama koje su opisivale inzistiranje na istovjetnosti, nefleksibilno priklanjanje rutinama ili ritualizirane obrasce verbalnog i neverbalnog ponašanja, statistički značajna razlika između dvije dobne skupine pronađena je samo u procjeni uobičajenosti gledanja iste epizode crtića ili čitanja iste slikovnice više puta tjedno ($p < 0,05$), pri čemu starija dobna skupina navedena ponašanja češće opisuje kao uobičajena. Razlike u procjeni uobičajenosti interesa statistički su značajne samo za veliki interes za marke automobila (i njihovo poznavanje) ($p < 0,01$), pri čemu sudionici u dobi od 18 do 30 godina češće smatraju da se radi o neuobičajenom interesu za petogodišnje dijete. Također, statistički značajne razlike između dvije dobne skupine postoje i na česticama kojima se procjenjuje uobičajenost nedostatka najboljeg prijatelja u dobi od pet godina, kao i rijetkog oponašanje druge djece ($p < 0,05$), pri čemu mlađa dobna skupina češće takva ponašanja ocjenjuje neuobičajenima.

Tablica 9. Razlike između dvije dobne skupine sudionika u procjeni uobičajenosti na svim česticama upitnika – rezultati t-testa

	18-30 godina (N=79)		više od 30 godina (N=126)		t-test		
	M	SD	M	SD	t	df	p
Redanje autića u niz	1,97	0,83	1,81	0,88	1,33	203	0,18
Neposredna eholalija	2,14	0,93	2,13	0,92	0,03	203	0,97
Odgodena eholalija	1,71	0,87	1,69	0,82	0,15	203	0,88
Motoričke stereotipije	2,23	0,91	2,24	0,89	-0,08	203	0,94
Istovjetnost dnevnih aktivnosti i igre	2,28	0,85	2,23	0,84	0,40	203	0,69
Gledanje iste epizode crtića ili čitanje iste slikovnice	2,09	0,79	1,83	0,82	2,21	203	0,03*
Istovjetnost u odabiru hrane	2,49	0,77	2,60	0,71	-1,05	203	0,28
Opiranje prekidu aktivnosti	2,57	0,71	2,50	0,76	0,66	203	0,51
Marke automobila	2,04	0,87	1,63	0,74	3,54	203	0,00**
Brojevi	1,76	0,82	1,66	0,85	0,84	203	0,40
Iste igračke	2,19	0,77	2,32	0,80	-1,13	203	0,26
Činjenično znanje	2,00	0,86	1,92	0,90	0,62	203	0,53
Engleski jezik	1,81	0,86	1,62	0,81	1,60	203	0,11
Razgovor o istoj temi	2,13	0,81	2,04	0,81	0,75	203	0,46
Mobitel/tablet/računalo	1,73	0,83	1,84	0,81	-0,91	203	0,36
Tramvaji i vlakovi	1,84	0,81	2,04	0,81	-1,75	203	0,08
Interes za miris	2,23	0,83	2,29	0,84	-0,55	203	0,58
Pojačana osjetljivost na zvuk	2,30	0,84	2,35	0,82	-0,39	206	0,70
Pojačana osjetljivost na dodir	2,04	0,84	2,04	0,84	-0,01	203	0,99
Interes za vidne podražaje	2,61	0,69	2,54	0,72	0,67	203	0,51
Neodazivanje na ime	2,44	0,80	2,24	0,87	1,69	203	0,09
Nepozivanje vršnjaka u igru	2,72	0,55	2,62	0,71	1,09	203	0,28
Nedostatak najboljeg prijatelja	2,75	0,55	2,50	0,78	2,45	203	0,02*
Rijetko imitiranje okoline	2,47	0,71	2,21	0,80	2,31	203	0,02*
Komunikacija uglavnom za imperativnu svrhu	2,72	0,60	2,64	0,69	0,84	203	0,40

* razina značajnosti 5%

** razina značajnosti 1%

Iako se na ostalim česticama dvije dobne skupine značajno ne razlikuju, usporedbom aritmetičkih sredina uočava se da mlađa dobna skupina i ostala opisana ponašanja češće procjenjuje neuobičajenima.

Nije sasvim jasno zašto su razlike statistički značajne na upravo dobivenim česticama, a na nekim drugim nisu. Jedan od razloga postojanja razlike između dvije dobne skupine može biti i razlika u iskustvu s djecom. Naime, roditelji čine većinu starije dobne skupine, stoga se pretpostavlja da je starija dobna skupina imala značajno više prilika promatrati spontano ponašanje djece i vidjeti široki raspon mogućih ponašanja pa shodno tome i više ponašanja procijeniti uobičajenima. Osim toga, stručnjaci koji se bave dijagnostikom i terapijom teškoća u razvoju, kao i stručnjaci koji se uglavnom bave djecom tipičnog razvoja, a pripadaju starijoj dobnoj skupini ispitanika, obično imaju i više godina radnog staža, a samim time i više sati neposrednog rada s različitom djecom.

Međutim, razina znanja stručnjaka o obilježjima poremećaja iz spektra autizma može se razlikovati ovisno o njihovoj dobi. Starije generacije stručnjaka često ističu da nisu imali prilike slušati o PSA-u tijekom studija, već su se kasnije morali sami dodatno informirati i/ili obrazovati. Nisu svi stručnjaci bili jednako spremni uložiti potrebno vrijeme i trud za dodatno obrazovanje, stoga niti ne posjeduju dovoljno znanja niti vještina potrebnih za prepoznavanje svih obilježja poremećaja. Porastom svjesnosti o PSA-u, ono postaje predmetom brojnih istraživanja i sastavnim dijelom obrazovanja stručnjaka za teškoće u razvoju, ali i stručnjaka za tipičan razvoj djece. Primjerice, rezultati istraživanja o stavovima odgojitelja prema inkluziji djece sa PSA-om (Sunko, 2010) pokazuju da odgojitelji s manje godina radnog staža, što obično znači i da su mlađe kronološke dobi (iako to nije uvijek slučaj), imaju pozitivnije stavove i pokazuju više znanja o samom poremećaju, što govori u prilog promjenama u obrazovanju stručnjaka. Ako uzmemo u obzir sve navedeno, moguće je da mlađi stručnjaci imaju dovoljno znanja o obilježjima PSA, ali nedovoljno iskustva s različitom djecom, a stariji stručnjaci imaju dovoljno iskustva, ali nedovoljno znanja, što je u konačnici moglo utjecati na izjednačavanje njihovih sposobnosti procjene uobičajenosti nekog ponašanja i nepostojanje statistički značajnih razlika između dviju dobnih skupina na većini čestica.

Također, jednu dobnu skupinu čine osobe različitih profila; žene/muškarci, stručnjaci za teškoće u razvoju/stručnjaci za tipičan razvoj/druga zanimanja, osobe koje imaju djecu/osobe koje nemaju djecu, roditelji djece s teškoćama u razvoju/roditelji djece bez teškoća u razvoju, koji se međusobno mogu značajno razlikovati u znanju i iskustvu. Njihova podjednaka

zastupljenost u obje dobne skupine mogla bi biti jedan od uzroka nepostojanja statistički značajnih razlika na većini čestica.

4.8. Razlike s obzirom na vrstu zanimanja

Kao što je već spomenuto, sudionici su s obzirom na vrstu zanimanja podijeljeni u tri skupine: 1) stručnjaci koji se bave dijagnosticanjem i terapijom razvojnih teškoća (logoped, psiholog, rehabilitator, defektolog); 2) stručnjaci koji se uglavnom bave odgojem i obrazovanjem djece urednog razvoja (odgojitelj, pedagog, učitelj razredne nastave); 3) ostala zanimanja. Za analizu razlika između tri skupine zanimanja u procjeni uobičajenosti pojedinih stereotipnih ili repetitivnih ponašanja korištena je analiza varijance. Za čestice na kojima je utvrđena razlika između grupa, proveden je i post-hoc (Scheffeov) test koji određuje koje su točno razlike između aritmetičkih sredina skupina značajne. Razlike između aritmetičkih sredina promatraju se u smjerovima: 1) logoped/ psiholog/ rehabilitator/ defektolog nasuprot odgojitelj/ pedagog/ učitelj razredne nastave, 2) logoped/ psiholog/ rehabilitator/ defektolog nasuprot ostalim zanimanjima, 3) odgojitelj/ pedagog/ učitelj razredne nastave nasuprot ostalim zanimanjima.

Rezultati provedene analize varijance za sve čestice upitnika prikazani su u Tablici 10, pri čemu je vidljivo da razlike između skupina zanimanja nisu statistički značajne samo na čestici *Korištenje mobitela/tableta/računala* ($p > 0,05$). Sve tri skupine svakodnevno korištenje elektroničkih uređaja češće smatraju uobičajenim nego neuobičajenim ponašanjem za dijete u dobi od pet godina. Upotreba mobitela, tableta i računala postala je svakodnevnicom za gotovo svako dijete, posebno u razvijenim zemljama. Nacionalno istraživanje Poliklinike za zaštitu djece i mladih grada Zagreba (2017) pokazalo je da gotovo sve obitelji s predškolskom djecom u svom kućanstvu posjeduju televizor, mobitel i računalo, a tablet je zastupljen u 85% kućanstava. Od gotovo 700 djece predškolske dobi iz cijele Hrvatske, mobitel i tablet koristi više od dvije trećine djece, dok se 60% koristi računalom. Prema tome, ne čudi podatak da sve tri skupine zanimanja podjednako smatraju da se radi o uobičajenom interesu.

Na svim preostalim ispitanim česticama razlike su statistički značajne ($p < 0,01$).

Tablica 10. Razlike u procjeni uobičajenosti ponašanja na svim česticama upitnika s obzirom na vrstu zanimanja – rezultati analize varijance

	Logoped/ psiholog/ rehabilitator/ defektolog (N=61)		Odgojitelj/ pedagog/ učitelj RN (N=67)		Ostalo (N=77)		A-NOVA		
	M	SD	M	SD	M	SD	F	df	p
Redanje autića u niz	2,31	0,83	1,73	0,83	1,65	0,81	12,59	2	0,00**
Neposredna eholalija	2,51	0,79	2,12	0,91	1,86	0,94	7,23	2	0,00**
Odgodena eholalija	2,13	0,87	1,55	0,74	1,48	0,77	13,16	2	0,00**
Motoričke stereotipije	2,69	0,67	2,22	0,90	1,88	0,89	15,86	2	0,00**
Istovjetnost dnevnih aktivnosti i igre	2,82	0,43	2,07	0,86	1,95	0,86	25,27	2	0,00**
Gledanje iste epizode crtića ili čitanje iste slikovnice	2,18	0,81	1,94	0,83	1,73	0,76	5,52	2	0,01**
Istovjetnost u odabiru hrane	2,84	0,52	2,43	0,74	2,45	0,80	6,53	2	0,00**
Opiranje prekidu aktivnosti	2,84	0,45	2,51	0,77	2,30	0,81	9,84	2	0,00**
Marke automobila	2,02	0,79	1,43	0,66	1,92	0,87	10,69	2	0,00**
Brojevi	2,08	0,84	1,43	0,76	1,62	0,80	11,06	2	0,00**
Iste igračke	2,64	0,61	2,31	0,74	1,94	0,82	15,81	2	0,00**
Činjenično znanje	2,26	0,87	1,73	0,86	1,90	0,85	6,31	2	0,00**
Engleski jezik	2,00	0,84	1,60	0,78	1,53	0,82	6,33	2	0,00**
Razgovor o istoj temi	2,44	0,74	1,88	0,75	1,95	0,83	9,96	2	0,00**
Korištenje mobitela/ tableta/računala	1,85	0,83	1,75	0,80	1,81	0,83	0,27	2	0,76
Tramvaji i vlakovi	2,25	0,81	1,91	0,77	1,78	0,81	6,05	2	0,00**
Interes za miris	2,75	0,62	2,07	0,88	2,05	0,79	17,02	2	0,00**
Pojačana osjetljivost na zvuk	2,67	0,65	2,37	0,81	2,03	0,86	11,62	2	0,00**
Pojačana osjetljivost na dodir	2,38	0,71	2,03	0,81	1,78	0,81	9,35	2	0,00**
Interes za vidne podražaje	2,80	0,57	2,48	0,79	2,45	0,70	5,09	2	0,01**
Neodazivanje na ime	2,72	0,61	2,34	0,85	1,97	0,87	15,13	2	0,00**
Nepozivanje vršnjaka u igru	2,82	0,50	2,72	0,62	2,48	0,75	5,12	2	0,01**
Nedostatak najboljeg prijatelja	2,82	0,47	2,55	0,78	2,45	0,77	4,83	2	0,01**
Rijetko imitiranje okoline	2,64	0,69	2,24	0,78	2,12	0,76	8,85	2	0,00**

Komunikacija uglavnom za imperativnu svrhu	2,90	0,40	2,67	0,66	2,49	0,75	7,03	2	0,00**
---	------	------	------	------	------	------	------	---	---------------

* razina značajnosti 5%

** razina značajnosti 1%

Razlike između pojedinih grupa dobivene su provedbom Scheffeovog testa (Tablica 11). Stručnjaci koji se bave dijagnostikom i terapijom teškoća u razvoju se statistički značajno razlikuju po svojim procjenama na skoro svim česticama u odnosu na odgojno-obrazovne djelatnike i ostala zanimanja, pri čemu stručnjaci češće opisana ponašanja ocjenjuju kao neuobičajena nego što to čine odgojno-obrazovni djelatnici i ostala zanimanja. Čestice na kojima ne postoje statistički značajne razlike između stručnjaka i odgojno-obrazovnih djelatnika uključuju samo *Gledanje iste epizode crtića ili čitanje iste slikovnice, Tramvaji i vlakovi, Pojačana osjetljivost na zvuk, Nepozivanje vršnjaka u igru, Nedostatak najboljeg prijatelja* te *Komunikacija uglavnom za imperativnu svrhu* ($p > 0,05$). Između stručnjaka i ostalih zanimanja značajne razlike nisu prisutne samo na čestici *Marke automobila*, iako su one vidljive između odgojno-obrazovnih djelatnika i ostalih zanimanja, pri čemu odgojno-obrazovni djelatnici češće smatraju da se radi o uobičajenom interesu za petogodišnje dijete.

Odgojno-obrazovni djelatnici i ostala zanimanja gotovo se ne razlikuju u svojim procjenama; razlike su vidljive još na česticama *Igra istim igračkama, Pojačana osjetljivost na zvuk* i *Neodazivanje na ime* ($p < 0,01$, $p < 0,05$). Odgojitelji, pedagozi i učitelji razredne nastave u većoj mjeri takva ponašanja ocjenjuju kao neuobičajena. Također, zanimljivo je da je na čestici *Motoričke stereotipije* vrijednost razlike blizu značajnoj ($p = 0,05$). Osim toga, čestice *Igra istim igračkama* i *Neodazivanje na ime* razlikuju i stručnjake u odnosu na odgojno-obrazovne djelatnike, kao i stručnjake u odnosu na ostala zanimanja, pri čemu su stručnjaci znatno češće skloni opisana ponašanja označiti kao neuobičajena.

Tablica 11. Rezultati post-hoc (Scheffeovog) testa na svim česticama upitnika

	p		
	logoped/psiholog/ rehabilitator/defektolog VS odgojitelj/ učitelj/pedagog	logoped/ psiholog/ rehabilitator /defektolog VS ostali	odgojitelj/ učitelj/pedagog VS ostali
Redanje autića u niz	0,00**	0,00**	0,84
Neposredna eholalija	0,04*	0,00**	0,21

Odgođena eholalija	0,00**	0,00**	0,86
Motoričke stereotipije	0,00**	0,01**	0,05
Istovjetnost dnevnih aktivnosti i igre	0,00**	0,00**	0,61
Gledanje iste epizode crtića ili čitanje iste slikovnice	0,24	0,01**	0,28
Istovjetnost u odabiru hrane	0,01**	0,01**	0,98
Opiranje prekidu aktivnosti	0,03*	0,00*	0,21
Marke automobila	0,00**	0,78	0,00**
Brojevi	0,00**	0,00**	0,36
Iste igračke	0,04*	0,00**	0,01**
Činjenično znanje	0,00*	0,04*	0,52
Engleski jezik	0,02*	0,00**	0,89
Razgovor o istoj temi	0,00**	0,00**	0,87
Mobitel/tablet/računalo	0,77	0,95	0,91
Tramvaji i vlakovi	0,06	0,00*	0,62
Interes za miris	0,00**	0,00**	0,99
Pojačana osjetljivost na zvuk	0,10	0,00**	0,03*
Pojačana osjetljivost na dodir	0,05*	0,00**	0,18
Interes za vidne podražaje	0,03*	0,02*	0,98
Neodazivanje na ime	0,03*	0,00**	0,02*
Nepozivanje vršnjaka u igru	0,66	0,01**	0,09
Nedostatak najboljeg prijatelja	0,10	0,01**	0,71
Rijetko imitiranje okoline	0,01**	0,00**	0,62
Komunikacija uglavnom za imperativnu svrhu	0,13	0,00**	0,25

* razina značajnosti 5%

** razina značajnosti 1%

Dakle, stručnjaci koji se bave dijagnostikom i terapijom djece s teškoćama u razvoju općenito su stroži u svojim procjenama u odnosu na stručnjake koji se uglavnom bave djecom tipičnog razvoja i ostala zanimanja, koji zapravo imaju vrlo slična mišljenja o uobičajenosti opisanih ponašanja. Takvi rezultati sasvim su očekivani, posebice jer opisana ponašanja u upitniku slijede A i B dijagnostičke kriterije za PSA, s kojima su logopedi, psiholozi i rehabilitatori, kao stručnjaci koji se, između ostaloga, bave dijagnostikom PSA, vrlo dobro upoznati, a samim time i osjetljiviji na njihovu prisutnost u spontanom ponašanju djece. Kako se gotovo sva ponašanja mogu opaziti i u djece tipičnog razvoja, potrebno je dobro poznavati obilježja tipičnog razvoja, kao i obilježja različitih odstupanja kako bi mogli odrediti granicu između tipičnog i atipičnog ponašanja. Stručnjaci koji se bave dijagnostikom i terapijom djece s teškoćama u razvoju posjeduju takva znanja i na njih se oslanjaju u svojoj procjeni, dok su odgojitelji, učitelji razredne nastave i pedagozi stručnjaci za tipičan razvoj, ali često nemaju dovoljno znanja o obilježjima određenih razvojnih teškoća, o čemu i sami izvještavaju

(Mcconkey i Bhlirgi, 2010). Pregledom silabusa obveznih kolegija na studijskim programima na Učiteljskom fakultetu u Zagrebu za akademsku godinu 2016./2017. (2016), uočava se malen broj kolegija čiji je sadržaj orijentiran na prepoznavanje i rad s djecom teškoćama u razvoju. Naime, na petogodišnjem studiju za rani i predškolski odgoj i obrazovanje tri su kolegija usmjerena na inkluziju djece s teškoćama u razvoju (*Inkluzivna pedagogija 1, Inkluzivna pedagogija 2, Inkluzivni kurikulum*), dok se jedan bavi opisima različitih teškoća u razvoju (*Primijenjena razvojna psihologija 1*), pri čemu sva četiri kolegija imaju relativno malenu satnicu rezerviranu za PSA (oko 2h). Također, treba napomenuti da se svi kolegiji osim *Inkluzivnog kurikuluma* izvode na preddiplomskom studiju. Na integriranom preddiplomskom i diplomskom učiteljskom studiju uočava se svega jedan kolegij u čijem se sadržaju spominje PSA, s vjerojatno jednako malenom satnicom (*Inkluzivna pedagogija*).

Prema tome, odgojitelji i učitelji posjeduju opća znanja o određenim razvojnim teškoćama, no kako u rezultatima nije dobivena značajna razlika između odgojno-obrazovnih djelatnika i ostalih zanimanja, može se pretpostaviti da je njihova cjelokupna razina znanja vrlo slična. Tome u prilog može govoriti i činjenica da se zadnjih nekoliko godina mnogo govori o poremećaju iz spektra autizma, što je vjerojatno u općoj populaciji, koja uključuje i ostala zanimanja, dovelo do povećanja svijesti o tom poremećaju i posljedično izjednačavanja znanja onih koji su o tome slušali tijekom studija i onih koji su samo gledali različite televizijske priloge, čitali novinske ili internetske članke. Istraživanje Sunko (2010) o stavovima odgojitelja o inkluziji djece s autizmom pokazuje da se većina ispitanih odgojitelja tijekom studija nije susrela sa sadržajima koji se odnose na PSA. Oni koji su se susreli s takvim sadržajima obično pripadaju skupini ispitanika s manjim radnim stažom (do 15 godina), no ne osjećaju se kompetentnima za rad s djecom sa PSA-om.

S druge strane, odgojiteljima, koji od svih struka uključenih u skupinu odgojno-obrazovnih djelatnika imaju najviše prilika vidjeti spontano ponašanje petogodišnjaka, iskustvo rada s djecom tipičnog razvoja omogućuje uvid u široki raspon njihovog ponašanja. S obzirom na već navedenu činjenicu da djeca tipičnog razvoja mogu pokazivati ograničene i repetitivne obrasce ponašanja, interesa i aktivnosti, odgojitelji opisane primjere takvih ponašanja mogu češće smatrati uobičajenima upravo zato što ih često vide kod djece tipičnog razvoja. Stručnjacima koji se bave dijagnostikom i terapijom djece s teškoćama u razvoju može nedostajati iskustvo s djecom tipičnog razvoja, zbog čega onda mogu biti skloniji označavanju istih ponašanja neuobičajenima. Naime, logopedi, psiholozi i rehabilitatori usmjereni su na prepoznavanje

stereotipnih i ograničenih obrazaca ponašanja kao mogućih obilježja PSA, stoga ponekad mogu zanemariti učestalost njihove pojave u tipičnom razvoju te ih općenito smatrati atipičnima.

Na česticama koje opisuju određena odstupanja u socijalnoj komunikaciji i interakciji uočava se najveća sličnost u procjeni stručnjaka koji se bave dijagnostikom i terapijom djece s teškoćama u razvoju u odnosu na procjenu odgojno-obrazovnih djelatnika. Obje skupine zanimanja podjednako smatraju da su teškoće u vršnjačkim odnosima te komunikacija uglavnom za imperativnu funkciju neuobičajena ponašanja. Naime, u vrtiću se djeca obično igraju u skupinama te jedni drugima, kao i odgojiteljicama, često prepričavaju o svojim doživljajima izvan vrtića ili pokazuju nešto što im je zanimljivo, stoga nije teško primijetiti da se neko dijete uglavnom igra samo ili da ne dijeli iskustva s drugima. S druge strane, razlika u procjeni uobičajenosti potrebe za čestim zazivanjem djeteta imenom mogla bi se objasniti djetetovom zaokupljenosti igrom, u kojoj dijete provodi većinu vremena u vrtiću, i koja ponekad može biti toliko velika da dijete uopće ne reagira na socijalne podražaje. Stoga niti ne čudi da odgojitelji, za razliku od stručnjaka, češće smatraju da se radi o uobičajenom ponašanju. Također, razlika u procjeni uobičajenosti rijetkog oponašanja druge djece može biti posljedica drugačije interpretacije opisanog ponašanja ili općenito njegovog manjeg primjećivanja.

Iako su razlike između odgojno-obrazovnih djelatnika i ostalih zanimanja pronađene na samo 4 od sveukupno 25 čestica (Tablica 11), može se uočiti da odgojno-obrazovni djelatnici imaju veću tendenciju procijeniti ponašanja opisana u upitniku kao neuobičajena. Objašnjenje razlika u procjeni bi se moglo potražiti u količini vremena i iskustva provedenog s djecom. Naime, radno vrijeme odgojno-obrazovnih djelatnika obično obuhvaća 5 do 8 sati neposrednog rada s velikim brojem djece. Ako se tome uzme u obzir i količina vremena provedenog s djecom izvan radnog mjesta, odnosno u privatnom životu, vidljivo je da su odgojno-obrazovni djelatnici u prednosti nad ostalim zanimanja u pogledu prilika za opažanje različitih ponašanja u djece općenito, a posebno u petogodišnje djece. Unatoč većem iskustvu i vremenu provedenom s djecom, ono se ipak nije pokazalo presudnim u procjenama odgojno-obrazovnih djelatnika i ostalih zanimanja jer obje skupine većinu ponašanja podjednako procjenjuju (ne)uobičajenim.

4.9. Utjecaj roditeljstva

Sudionici su podijeljeni u dvije skupine s obzirom na to imaju li djecu ili nemaju. U Tablici 12 prikazani su rezultati provedenog t-testa koji ukazuju na nepostojanje statistički značajne razlike u odgovorima osoba koje nemaju djecu i onih koji ih imaju na svim česticama koje uključuju opis pojedinih stereotipnih ili repetitivnih ponašanja ($p > 0,05$). Obje skupine

sudionika češće smatraju da su ponašanja poput redanja autića u niz i odgođene eholalije uobičajena, dok neposrednu eholaliju i motoričke stereotipije češće ocjenjuju neuobičajenima. Statistički značajne razlike ne postoje niti na česticama kojima se procjenjuje uobičajenost sklonosti petogodišnjeg djeteta istovjetnom odvijanju aktivnosti ili igara te rutinama ($p>0,05$). Također, razlike nisu statistički značajne niti na česticama kojima se procjenjuje uobičajenost prevelike ili smanjene osjetljivosti na senzoričke podražaje ili interes za senzoričke aspekte okoline ($p>0,05$). Naime, bez obzira na to imaju li djecu ili nemaju, sudionici češće gledanje iste epizode crtića ili čitanje iste slikovnice opisuju kao uobičajeno ponašanje, dok ostala opisana ponašanja češće ocjenjuju kao neuobičajena.

Tablica 12. Razlike između roditelja i neroditelja za sve čestice upitnika – rezultati t-testa

	Osobe koje nemaju djecu (N=98)		Osobe koje imaju djecu (N=107)		t-test		
	M	SD	M	SD	t	df	p
Redanje autića u niz	1,97	0,86	1,79	0,87	1,53	203	0,13
Neposredna eholalija	2,12	0,92	2,15	0,93	-0,21	203	0,84
Odgođena eholalija	1,69	0,88	1,70	0,80	-0,06	203	0,95
Motoričke stereotipije	2,22	0,90	2,24	0,89	-0,15	203	0,88
Istovjetnost dnevnih aktivnosti i igre	2,29	0,84	2,21	0,85	0,60	203	0,55
Gledanje iste epizode crtića ili čitanje iste slikovnice	1,99	0,82	1,88	0,81	0,98	203	0,33
Istovjetnost u odabiru hrane	2,58	0,69	2,54	0,77	0,39	203	0,70
Opiranje prekidu aktivnosti	2,55	0,71	2,50	0,77	0,45	203	0,65
Marke automobila	1,95	0,85	1,64	0,76	2,71	203	0,01**
Brojevi	1,85	0,84	1,56	0,82	2,47	203	0,01**
Iste igračke	2,21	0,79	2,32	0,78	-0,94	203	0,35
Činjenično znanje	2,00	0,90	1,91	0,88	0,76	203	0,45
Engleski jezik	1,80	0,86	1,60	0,80	1,71	203	0,09
Razgovor o istoj temi	2,12	0,80	2,03	0,82	0,83	203	0,41
Mobitel/tablet/računalo	1,68	0,81	1,91	0,82	-1,96	203	0,04*
Tramvaji i vlakovi	1,86	0,81	2,06	0,81	-1,75	203	0,08
Interes za miris	2,26	0,83	2,28	0,84	-0,22	203	0,83
Pojačana osjetljivost na zvuk	2,27	0,84	2,39	0,81	-1,10	203	0,27
Pojačana osjetljivost na dodir	2,06	0,82	2,02	0,86	0,36	203	0,72
Interes za vidne podražaje	2,60	0,69	2,53	0,73	0,70	203	0,49

Neodazivanje na ime	2,42	0,81	2,22	0,87	1,65	203	0,10
Nepozivanje vršnjaka u igru	2,73	0,57	2,59	0,73	1,59	203	0,11
Nedostatak najboljeg prijatelja	2,72	0,61	2,48	0,78	2,52	203	0,01**
Rijetko imitiranje okoline	2,43	0,75	2,21	0,79	2,08	203	0,04*
Komunikacija uglavnom za imperativnu svrhu	2,72	0,61	2,63	0,69	1,08	203	0,28

* razina značajnosti 5%

** razina značajnosti 1%

Statistički značajne razlike između osoba koje imaju i osoba koje nemaju djecu postoje na sljedećim česticama: *Marke automobila*, *Brojevi*, *Korištenje mobitela*, *tableta ili računala*, *Nedostatak najboljeg prijatelja* i *Rijetko imitiranje okoline* ($p < 0,01$ ili $p < 0,05$). Osobe koje nemaju djecu, interese za marke automobila i brojeve u većoj mjeri smatraju neuobičajenima, kao i činjenicu da dijete u dobi od pet godina nema najboljeg prijatelja te da rijetko imitira drugu djecu. Također, u odnosu na roditelje, osobe koje nemaju djecu češće misle da je interes za različitim elektroničkim uređajima uobičajen.

Postojanje razlika između osoba koje nemaju djecu i onih koja ih imaju također bi se moglo objasniti razlikama u iskustvu s djecom. Naravno da su osobe koje imaju djecu ovdje u prednosti, posebno ako imaju više djece. No, osim što roditelji mnogo vremena provode sa svojom djecom, češće imaju prilike vidjeti ponašanja i druge djece, koja međusobno mogu biti vrlo različita. Naime, roditelji sa svojom djecom često posjećuju parkove ili igraonice, kao i druga mjesta namijenjena djeci, gdje onda mogu opažati i uspoređivati ponašanje vlastite djece s ponašanjem njihovih vršnjaka te razgovarati s roditeljima druge djece, od kojih neki mogu imati i dijete s teškoćama u razvoju. Osim toga, mogu imati više prijatelja koji također imaju djecu i s kojima jednako tako mogu razmjenjivati informacije i iskustva o dječjem razvoju i odgoju. Na taj način dobivaju širu sliku o (ne)uobičajenosti određenih ponašanja s obzirom na djetetovu kronološku dob. Veće iskustvo osoba koje imaju djecu u konačnici dovodi i do većeg znanja o dječjem razvoju općenito u odnosu na one osobe koje nemaju djecu, a potvrda toga može se pronaći i u nekim istraživanjima (Shaner, Peterson i Roscoe, 1985; Bullock, 1988). Također, osobe koje imaju djecu češće čitaju literaturu ili gledaju video sadržaje vezane uz dječji razvoj i ponašanje, a neki od njih traže i informacije od stručnjaka za djetetov (a)tipičan razvoj.

S druge strane, nepostojanje statistički značajnih razlika na većini čestica može značiti da roditeljstvo ne mora uvijek biti prednost prilikom procjene spontanog ponašanja djeteta. Kao što je već spomenuto, kod roditelja se uočava opći nedostatak znanja o dječjem razvoju (Yankelovich i DYG Inc., 2000; Bigner i Gerhardt, 2014). Neke osobe koje nemaju djecu svejedno mogu imati značajno iskustvo i znanje koje će im pomoći u određivanju uobičajenosti određenog ponašanja, posebice ako se radi o stručnjacima za teškoće u razvoju ili stručnjacima za tipičan razvoj.

4.9.1. Razlike između roditelja djece urednog razvoja i roditelja djece s teškoćama u razvoju ili sumnjom na teškoće u razvoju

Unutar skupine roditelja razlikuju se roditelji djece urednog razvoja i roditelji djece s teškoćama u razvoju ili sumnjom na teškoće u razvoju. Kao i u slučaju usporedbe odgovora muških i ženskih sudionika, zbog premalog broja roditelja djece s teškoćama u razvoju (11 sudionika), provedena je samo deskriptivna statistika (Tablica 13) stoga je dobivene rezultate potrebno interpretirati s oprezom.

Iz navedenih podataka je vidljivo da na gotovo svim česticama roditelji djece s teškoćama u razvoju u većem postotku smatraju da se radi o neuobičajenim ponašanjima u odnosu na roditelje djece bez teškoća. Međutim, može se uočiti da se mišljenja roditelja o uobičajenosti opisanih stereotipnih ili repetitivnih ponašanja, kao i inzistiranja na istovjetnosti ili sklonosti rutinama, uglavnom poklapaju, pri čemu obje skupine roditelja češće smatraju da se radi o neuobičajenim ponašanjima, osim kada je riječ o redanju autića u niz ili gledanju iste epizode crtića ili čitanja iste slikovnice, koja se uglavnom ocjenjuju uobičajenima. Zanimljivo je da su mišljenja roditelja djece s teškoćama o uobičajenosti odgođene eholalije podijeljena; 45,5% misli da se radi o uobičajenom ponašanju, 45,5% o neuobičajenom, dok samo 9,1% nije sigurno je li riječ o uobičajenom ili neuobičajenom ponašanju. Većina roditelja djece urednog razvoja (52,1%) smatra da je takvo ponašanje uobičajeno, dok samo 18,7% misli suprotno.

Tablica 13. Razlike između roditelja djece urednog razvoja i roditelja djece s teškoćama u razvoju ili sumnjom na teškoće u razvoju u frekvenciji odgovora svim česticama upitnika

	Roditelji djece urednog razvoja (N=96)			Roditelji djece s teškoćama u razvoju ili sumnjom na teškoće u razvoju (N=11)		
	Uobičajeno ponašanje	Niti uobičajeno, niti neuobičajen	Neuobičajen o ponašanje	Uobičajeno ponašanje	Niti uobičajeno, niti neuobičajen	Neuobičajen o ponašanje
Redanje autića u niz	51%	20,8%	28,2%	45,5%	18,2%	36,4%
Neposredna eholalija	36,5%	13,5%	50%	36,4%	-	63,6%
Odgodena eholalija	52,1%	29,2%	18,7%	45,5%	9,1%	45,5%
Motoričke stereotipije	31,3%	15,6%	53,1%	18,2%	18,2%	63,6%
Istovjetnost dnevnih aktivnosti i igre	27,1%	25%	47,9%	27,3%	18,2%	54,5%
Gledanje iste epizode crtića ili čitanje iste slikovnice	38,5%	34,4%	27,1%	45,4%	27,3%	27,3%
Istovjetnost u odabiru hrane	17,7%	11,5%	70,8%	9,1%	18,2%	72,2%
Opiranje prekidu aktivnosti	17,7%	14,6%	67,7%	9,1%	27,3%	63,6%
Marke automobila	55,2%	30,2%	14,6%	27,3%	36,4%	36,4%
Brojevi	67,7%	14,6%	17,7%	36,4%	18,2%	45,5%
Iste igračke	19,8%	28,1%	52,1%	18,2%	36,4%	45,5%
Činjenično znanje	45,8%	25%	29,2%	18,2%	9,1%	72,7%
Engleski jezik	63,5%	20,8%	15,6%	27,3%	18,2%	54,5%
Razgovor o istoj temi	32,3%	34,4%	33,3%	27,3%	27,3%	45,5%
Mobitel/ tablet/ računalo	38,5%	32,3%	29,2%	36,4%	36,4%	27,3%
Tramvaji i vlakovi	30,2%	34,4%	35,4%	27,3%	36,4%	36,4%
Interes za miris	27%	24%	49%	9,1%	-	90,9%
Pojačana osjetljivost na zvuk	21,9%	20,8%	57,3%	9,1%	9,1%	81,8%
Pojačana osjetljivost na dodir	35,4%	28,1%	36,5%	36,4%	18,2%	45,5%
Interes za vidne podražaje	14,6%	18,8%	66,7%	9,1%	18,2%	72,7%
Neodazivanje na ime	31,2%	19,8%	49%	9,1%	18,2%	72,7%
Nepozivanje vršnjaka u igru	12,5%	14,6%	72,9%	27,3%	-	72,7%
Nedostatak najboljeg prijatelja	17,7%	15,6%	66,7%	18,2%	27,3%	54,5%
Rijetko imitiranje okoline	24%	37,5%	38,5%	9,1%	9,1%	81,8%
Komunikacija uglavnom za imperativnu svrhu	11,5%	14,6%	74%	18,2%	-	81,8%

Najveće razlike u procjeni roditelja djece bez teškoća i roditelja djece s teškoćama vidljiva su na česticama koje opisuju različite interese. Naime, većina roditelja djece bez teškoća (45,8%)

odlično činjenično znanje u određenom području interesa ocjenjuje kao uobičajeno, dok većina roditelja djece s teškoćama misli suprotno (72,7%). Slični rezultati mogu se opaziti i kod interesa za engleski jezik – 63,5% roditelja djece urednog razvoja smatra da se radi o uobičajenom interesu, dok 54,5% roditelja djece s teškoćama smatra da je riječ o neuobičajenom interesu. Nadalje, velik broj roditelja djece urednog razvoja misli da je interes za marke automobila i brojeve uobičajen u dobi od pet godina, dok su mišljenja roditelja djece s teškoćama o uobičajenosti ovih interesa podijeljena, a isto se može primijetiti i za ostale interese (razgovor o istoj temi, korištenje elektroničkih uređaja, tramvaji i vlakovi).

Nadalje, opisane osjetljivosti i interesi za senzoričke podražaje većinom su ocijenjeni kao neuobičajeni od obje skupine roditelja, što posebno vrijedi za interes za vidne podražaje (svjetlo). Međutim, vidljivo je da gotovo svi roditelji djece s teškoćama (90,9%) smatraju da je često mirisanje predmeta u okolini neuobičajeno ponašanje, dok samo polovica roditelja djece bez teškoća (49%) dijeli isto mišljenje. Slični rezultati dobiveni su i za pojačanu osjetljivost djeteta na glasan zvuk.

Na česticama koje opisuju različita odstupanja u socijalnoj komunikaciji i socijalnoj interakciji posebno se ističe razlika na čestici *Rijetko imitiranje okoline*. Naime, gotovo svi roditelji djece s teškoćama (81,8%) smatraju da se radi o neuobičajenom ponašanju, dok su mišljenja roditelja djece bez teškoća o uobičajenosti takvog ponašanja podijeljena. Također, roditelji imaju pomalo suprotna mišljenja o uobičajenosti potrebe da se dijete zazove više puta kako bi se odazvalo, pri čemu 72,7% roditelja djece s teškoćama takvo ponašanje ocjenjuje kao neuobičajeno, dok jednako misli 49% roditelja djece urednog razvoja.

Dobivene razlike u procjeni uobičajenosti pojedinih ponašanja između dvije skupine roditelja sasvim su očekivane. Pretpostavlja se da roditelji djece s teškoćama u razvoju imaju više o znanja o (a)tipičnom razvoju nego roditelji djece bez teškoća. Naime, oni su sa svojom djecom česti posjetioci logopedskih, psiholoških i rehabilitatorskih kabineta, u kojima, između ostalog, dobivaju informacije vezane uz uredan razvoj djece, kao i uz obilježja određenih teškoća u razvoju. Također, znatno su više usmjereni na praćenje određenih razvojnih miljokaza te osjetljiviji na moguća odstupanja, čime bi se mogla objasniti njihova veća strogost u procjeni uobičajenosti opisanih ponašanja. Osim toga, skloni su informacije potražiti i na drugim mjestima pa stoga čitaju više stručne literature, ali i često razmjenjuju iskustva s drugim roditeljima djece s teškoćama u razvoju, zbog čega mogu imati potpuniju sliku o određenim poremećajima i načinima njihove manifestacije te ih bolje razumjeti. Također, kao roditelji,

često su u kontaktu i s drugom djecom općenito, zbog čega imaju uvid i u pojavnost različitih ponašanja kod djece tipičnog razvoja. Znanja o obilježjima ponašanja djece tipičnog i atipičnog razvoja im u konačnici mogu pomoći u njihovom razlikovanju.

Važno je napomenuti da se od roditelja nije tražilo da navedu kakve teškoće u razvoju njihovo dijete ima, stoga je nepoznat podatak koliko u uzorku roditelja djece s teškoćama ima roditelja djece sa PSA-om. Vjerojatnije je da oni koji imaju djecu sa PSA-om imaju i veće znanje o obilježjima tog poremećaja i da će neka ponašanja, koja su obično obilježja PSA, ali mogu biti prisutna i kod djece tipičnog razvoja, prije procijeniti neuobičajenima nego uobičajenima.

5. ODGOVORI NA POSTAVLJENE HIPOTEZE

Uvidom u rezultate, dobiveni su odgovori na postavljene hipoteze:

H1: Postoje razlike u subjektivnoj procjeni (a)tipičnosti spontanog ponašanja petogodišnje djece s obzirom na dob procjenitelja.

S obzirom da su razlike pronađene samo na određenim varijablama, prva je pretpostavka djelomično potvrđena. Razlike u procjeni s obzirom na dob procjenitelja pronađene su na sljedećim česticama: *Gledanje iste epizode crtića ili čitanje iste slikovnice, Marke automobila, Nedostatak najboljeg prijatelja, Rijetko imitiranje okoline.*

H2: Postoje razlike između stručnjaka koji se bave dijagnostikom i terapijom razvojnih teškoća (logoped/psiholog/rehabilitator/defektolog), stručnjaka koji se najčešće bave odgojem i obrazovanjem djece urednog razvoja (odgojitelj/pedagog/učitelj razredne nastave) te ostalih zanimanja u subjektivnoj procjeni (a)tipičnosti spontanog ponašanja petogodišnje djece.

S obzirom da statistički značajne razlike postoje na skoro svim varijablama (24 od 25 varijabli), druga pretpostavka se može smatrati gotovo u potpunosti potvrđenom. Razlike između različitih vrsta zanimanja dobivene su na sljedećim česticama: *Redanje autića u niz, Neposredna eholalija, Odgođena eholalija, Motoričke stereotipije, Istovjetnost dnevnih aktivnosti i igre, Gledanje iste epizode crtića ili čitanje iste slikovnice, Istovjetnost u odabiru hrane, Opiranje prekidu aktivnosti, Marke automobila, Brojevi, Iste igračke, Činjenično znanje, Engleski jezik, Razgovor o istoj temi, Tramvaji i vlakovi, Interes za miris, Pojačana osjetljivost na zvuk, Pojačana osjetljivost na dodir, Interes za vidne podražaje, Neodazivanje na ime, Nepozivanje vršnjaka u igru, Nedostatak najboljeg prijatelja, Rijetko imitiranje okoline, Komunikacija uglavnom za imperativnu svrhu.*

H3: Postoje razlike između osoba koje imaju djece i osoba koje nemaju djece u subjektivnoj procjeni (a)tipičnosti spontanog ponašanja petogodišnje djece.

S obzirom da su razlike pronađene samo na određenim varijablama, treća pretpostavka je samo djelomično potvrđena. Razlike između osoba koje imaju djece i onih koja nemaju djece pronađene su na sljedećim česticama: *Marke automobila, Brojevi, Korištenje mobitela/tableta/računala, Nedostatak najboljeg prijatelja, Rijetko imitiranje okoline.*

6. ZAKLJUČAK

Stereotipni i ograničeni obrasci ponašanja, interesa i aktivnosti dio su dijagnostičkih kriterija za PSA, no često mogu biti prisutni i u djece tipičnog razvoja, posebno u ranijoj dobi, zbog čega razlikovanje tipičnih ponašanja od onih atipičnih može biti otežano. Osim toga, nedostatak standardiziranih mjernih instrumenata za procjenu takvih ponašanja dovodi do velike subjektivnosti stručnjaka u njihovoj interpretaciji, što smanjuje pouzdanost dijagnoze i u konačnici dovodi do rizika od izostanka odgovarajuće podrške. Istraživanja su pokazala da se učestalost stereotipnih i ograničenih ponašanja kod djece tipičnog razvoja znatno smanjuje nakon četvrte godine, za razliku od onih prisutnih kod djece sa PSA-om. Također, takva ponašanja su kod djece sa PSA-om obično izražena u jačoj mjeri. Drugi dio dijagnostičkih kriterija za PSA čine odstupanja u socijalnoj komunikaciji i interakciji, koja se obično uočavaju u drugoj godini života, iako mogu biti prisutna i ranije. Ako se još uzme u obzir da se dijagnoza PSA prosječno postavlja nakon treće godine života, moglo bi se očekivati da će kod petogodišnjaka biti znatno lakše prepoznati atipična ponašanja, nego što bi to bilo u ranijoj dobi. Ovo je istraživanje provedeno s ciljem utvrđivanja mogućih čimbenika koji doprinose razlikama u subjektivnoj procjeni dijagnostičkih kriterija. Provođenjem „*Upitnika o procjeni (a)tipičnosti spontanog ponašanja predškolske djece*“ utvrđeno je da se sudionici statistički značajno razlikuju u svojim procjenama s obzirom na njihovu dob, zanimanje, kao i činjenicu imaju li djece ili nemaju. Osobe mlađe dobi češće smatraju da su opisana ponašanja neuobičajena kod petogodišnjaka, iako razlike nisu pronađene na svim česticama. Stoga se pretpostavka o postojanju razlika s obzirom na dob procjenjivača može smatrati samo djelomično potvrđenom. Razlike između dobnih skupina mogle bi se protumačiti razlikama u iskustvu s djecom, pri čemu se pretpostavlja da osobe iz starije dobne skupine mogu imati i više iskustva s djecom jer se često radi o roditeljima ili stručnjacima s većim radnim stažem. Nadalje, stručnjaci koji se bave teškoćama u razvoju gotovo sva opisana ponašanja češće ocjenjuju neuobičajenima nego što to čine odgojno-obrazovni djelatnici i ostala zanimanja. Takvi rezultati su očekivani s obzirom na znanje i iskustvo logopeda, psihologa i rehabilitatora s djecom sa PSA-om. Međutim, nekim stručnjacima može nedostajati iskustvo s djecom tipičnog razvoja zbog čega mogu biti stroži u svojim procjenama u uobičajenosti određenih ponašanja. Odgojno-obrazovni djelatnici i ostala zanimanja gotovo se ne razlikuju u svojim procjenama zbog čega se može pretpostaviti da, iako se možda razlikuju s obzirom na iskustvo s djecom, imaju slično znanje o obilježjima PSA. Zatim, osobe koje nemaju djecu češće opisana ponašanja procjenjuju neuobičajenima, iako, kao i u slučaju dobnih skupina, razlike nisu

pronađene na svim česticama. I tu bi se dobivene razlike mogle protumačiti kao posljedica drugačijeg iskustva s djecom, pri čemu se pretpostavlja da roditelji imaju znatno više iskustva ne samo s vlastitom djecom, nego i drugom djecom. Zbog velike razlike u broju muškaraca i žena, kao i roditelja djece bez teškoća i roditelja djece s teškoćama, razlike između tih skupina promatrane su samo na razini deskriptivne statistike, pri čemu su muškarci, kao i roditelji bez teškoća, opisana ponašanja češće smatrali uobičajenima. Slično kao i u prethodnim slučajevima, pretpostavlja se da su se ključnima pokazali iskustvo s djecom općenito te iskustvo s djecom atipičnog razvoja. Muškarci provode znatno manje vremena s djecom u odnosu na žene, iako bi se razlike mogle djelomično objasniti i teorijom autizma o „ekstremnom muškom mozgu“. Može se pretpostaviti i da su roditelji djece bez teškoća znatno manje upoznati s odstupanjima od tipičnog razvoja. Također, zbog toga što neka ponašanja, karakteristična za PSA, mogu biti prisutna i kod djece tipičnog razvoja, iako u manjoj mjeri, mogu biti skloniji opisana ponašanja označiti kao uobičajena. Dobiveni podaci ukazuju da procjena (a)tipičnosti spontanog ponašanja ovisi o iskustvu odraslih osoba kako s djecom tipičnog razvoja, tako i s djecom s teškoćama u razvoju, kao i o razini znanja o (a)tipičnom razvoju djece. Prema tome, cjeloživotno obrazovanje stručnjaka koji se bave dijagnostikom i terapijom PSA, kao i kontakt s različitim djecom, tipičnog i atipičnog razvoja, mogu u konačnici dovesti do pouzdanije dijagnoze, a samim time i odgovarajuće podrške.

Nedostaci ovog istraživanja prije svega se odnose na odabir i reprezentativnost uzorka. Naime, ispitanici su odabrani prigodnim uzorkovanjem te, iako se u cjelini radi o velikom uzorku, uzorci pojedinih uspoređivanih skupina još uvijek su nedovoljni da bi se podaci mogli generalizirati na cjelokupnu populaciju. Također, mali uzrok muškaraca i roditelja djece s teškoćama u razvoju onemogućio je analiziranje postojanja statističkih značajnih razlika s obzirom na spol procjenjivača, kao i s obzirom na to imaju li sudionici dijete s teškoćom ili nemaju. Osim toga, kod roditelja djece s teškoćama propušteno je i prikupljanje nekih važnih podataka, poput definiranja djetetove teškoće. Na kraju, generalizaciju rezultata sprječava i činjenica da su opisana ponašanja u upitniku samo neka od mnogih mogućih primjera dijagnostičkih kriterija za PSA. Subjektivna procjena spontanog ponašanja djece predškolske dobi rijetko je istraživana, stoga bi buduća, slična istraživanja, u kojima će nastojati minimalizirati navedeni nedostaci, mogla dati potpuniju sliku o razlikama tipičnog i atipičnog ponašanja te tako doprinijeti razvoju smjernica u procjeni B dijagnostičkih kriterija za PSA, a posljedično možda i razvoju standardiziranih mjernih instrumenata.

7. LITERATURA

- Alexander, J.M., Johnson, K.E., Leibham, M.E., Kelley, K. (2008). Development of conceptual interests in young children. *Cognitive Development*, 23, 324-334.
- American Psychiatric Association. (1994). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (4th ed.)*. Washington, DC: Author.
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5th ed.)*. Arlington, VA: American Psychiatric Publishing.
- Anthony, L.G., Kenworthy, L., Yerys, B.E., Jankowski, K.F., James, J.D., Harms, M.B., Martin, A., Wallace, G.L. (2013). Interests in high-functioning autism are more intense, interfering and idiosyncratic, but not more circumscribed, than those in neurotypical development. *Development Psychopathology*, 25, 643-652.
- Antončić, Z. (2017). *Interesi djece predškolske dobi (Diplomski rad)*. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Arnott, B., McConachie, H., Meins, E., Fernyhough, C., Le Couteur, A., Turner, M., Parkinson, K., Vittorini, L., Leekam, S. (2010). The Frequency of Restricted and Repetitive Behaviors in a Community Sample of 15-Month-Old-Infants. *Journal of Developmental and Behavioral Pediatrics*, 31, 223-229.
- Ayres, A.J. (1979). *Sensory integration and the child*. Los Angeles: Western Psychological Services.
- Baker, M.J. (2000). Incorporating the thematic ritualistic behaviours of children with autism into games: Increasing social play interactions with siblings. *Journal of Positive Behaviour Interventions*, 2, 66-84.
- Baranek, G.T. (1999). Autism during infancy: a retrospective video analysis of sensory-motor and social behaviors at 9-12 months of age. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 29(3), 213-224.
- Baranek, G.T., David, F.J., Poe, M.D., Stone, W.L., Watson, L.R. (2006). Sensory Experiences Questionnaire: discriminating sensory features in young children with autism, developmental delays and typical development. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 47(6), 591-601.
- Baron-Cohen, S. (2002). The extremely male brain theory of autism. *Trends in Cognitive Sciences*, 6, 248– 254.
- Baron-Cohen, S., Wheelwright, S. (1999). “Obsessions” in children with autism or Asperger Syndrome: Content analysis in terms of core domains of cognition. *British Journal of Psychiatry*, 175, 484-490.
- Baxter, J. (2002). Patterns of change and stability in the gender division of household labor in Australia, 1996-1997. *Journal of Sociology*, 38(4), 399-424.

- Bigner, J. J., Gerhardt, C. (2014). *Parent-child relations: An introduction to parenting*. Boston: Pearson
- Bullock, J.R. (1988). Gender Differences in Child Development Knowledge of Rural Parent and Non-Parent Adults. *Research in Rural Education, 5(1)*, 35-37.
- Carter, A. S., Pauls, D. L., Leckman, J. F. (1995). The development of obsessionality: Continuities and discontinuities. U D. Cicchetti, D. J. Cohen (Ur.), *Wiley series on personality processes. Developmental psychopathology: Risk, disorder, and adaptation* (str. 609-632). Oxford, England: John Wiley & Sons.
- Casper, L., Bianchi, S. (2002). *Continuity & change in the American family*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Cepanec, M., Lice, K., Šimleša, S. (2012). Mother-father differences in screening for developmental delay in infants and toddlers. *Journal of Communication Disorders, 45*, 255-262.
- Cepanec, M., Šimleša, S., Stošić, J. (2015). Rana dijagnostika poremećaja iz autističnog spektra – teorija, istraživanja i praksa. *Klinička psihologija, 8(2)*, 203-224.
- Clark, M.L.E., Barbaro, J., Dissanayake, C. (2017). Continuity and Change in Cognition and Autism Severity from Toddlerhood to School Age. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 47*, 328-339.
- Constantino, J.N. (2005). *SRS: Social Responsiveness Scale*. Torrance, CA: Western Psychological Services.
- Craig, L. (2006). Does father care mean fathers share? A comparison of how mothers and fathers in intact families spend time with children. *Gender & Society, 20(2)*, 259-28.
- Craig, L., Bittman M. (2004). *The effect of children on adults' time-use: Analysis of the incremental time costs of children in Australia (Paper presented at Supporting Children in an International Context)*. Princeton University, Princeton, NJ.
- Crowley, K., Callanan, M.A., Tenenbaum, H.R., Allen, E. (2001). Parents explain more often to boys than to girls during shared scientific thinking. *Psychological Science, 12*, 258–261.
- Dar, R., Kahn, D.T, Carmeli, R. (2011). The relationship between sensory processing, childhood rituals and obsessive-compulsive symptoms. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry, 43(1)*, 679-684.
- DeLoache, J.S., Simcock, G., Macari, S. (2007). Planes, Trains, Automobiles - and Tea Sets: Extremely Intense Interests in Very Young Children. *Developmental Psychology, 43*, 1579-1586.
- Denham, S.A., Blair, K.A, DeMudler, E., Levitas, J., Sawyer, K., Auerbach-Major, S., Queenan, P. (2003). Preschool Emotional Competence: Pathway to Social Competence? *Child Development, 74(1)*, 238-256.

- Dunst, C.J., Raab, M., Hamby, D.W. (2016). Interest-based everyday child language learning. *Revista de Logopedia, Foniatria y Audiologia*, 36, 153-161.
- Evans, D.W., Leckman, J.F., Carter, A., Reznick, J.S., Henshaw, D., King, R.A., Pauls, D. (1997). Ritual, Habit and Perfectionism: The Prevalence and Development of Compulsive-like Behaviour in Normal Young Children. *Child Development*, 68(1), 58-68.
- Fink, B. (1994). Interest and Exploration. Exploratory Action in the Context of Interest Genesis. U H. Keller, K. Schneider, B. Henderson (Ur.), *Curiosity and exploration*, (str. 101-120). Berlin: Springer.
- Frith, U. (1985). Beneath the surface of developmental dyslexia. U K. Patterson, J. Marshall, M. Coltheart (Ur.), *Surface Dyslexia, Neuropsychological and Cognitive Studies of Phonological Reading*, (str. 301-330). London: Erlbaum.
- Gesell, A., Ames, L.B., & Ilg, F.L. (1974). *Infant and the child in the culture today*. New York: Harper & Row.
- Glenn, S., Cunningham, C., Nananidou, A. (2012). A cross-sectional comparison of routinized and compulsive-like behaviours in typical children aged from 2 to 11 years. *European Journal of Developmental Psychology*, 9(5), 614-630.
- Goldman, S., Wang, C., Salgado, M.W., Greene, P.E., Kim, M., Rapin, I. (2008). Motor stereotypies in children with autism and other developmental disorders. *Developmental Medicine & Child Neurology*, 51, 30-38.
- Gudmundsson, E., Gretarsson S.J. (2009). Comparison of mothers' and fathers' ratings of their children's verbal and motor development. *Nordic Psychology*, 61(1), 14-25.
- Guthrie, W., Swineford, L.B., Nottke, C., Wetherby, A.M. (2013). Early diagnosis of autism spectrum disorder: stability and change in clinical diagnosis and symptom presentation. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 54(5), 582-590.
- Hidi, S. (1990). Interest and Its Contribution as a Mental Resource for Learning. *Review of Educational Research*, 60, 549-571.
- Howlin, P. (2004). *Autism and Asperger Syndrome: preparing for adulthood*. London & New York: Routledge.
- Ingersoll, B. (2008). The Social Role of Imitation in Autism-Implications for the Treatment of Imitation Deficits. *Infants & Young Children*, 21, 107-119.
- Johnson, K.E., Alexander, J.M., Spencer, S., Leibham, M.E., Neitzel, C. (2004). Factors associated with the early emergence of intense interests within conceptual domains. *Cognitive Development*, 19, 325-343.
- Jones, G. (2016). Missing and misdiagnosis on the autism spectrum: Potential consequences and implications for practice. *Social Work & Social Sciences Review*, 18(1), 15-30.

- Kientz, M. A., & Dunn, W. (1997). A comparison of the performance of children with and without autism on the Sensory Profile. *American Journal of Occupational Therapy*, 51, 530–537.
- Kintsch, W. (1980). Learning from text, levels of comprehension, or: Why anyone would read a story anyway. *Poetics*, 9, 87-98.
- Kliman, D. S., Vukelich, C. (1985). Mothers and fathers: Expectations for infants. *Family Relations*, 34(3), 305–313.
- Klin, A., Lang, J., Cicchetti, V., Volkmar, F.R. (2000). Interrater reliability of clinical diagnosis and DSM-IV criteria for autistic disorder: results of the DSM-IV autism field trial. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 30, 163-167.
- Kopp, C. (1989). Regulation of distress and negative emotions: A developmental view. *Developmental Psychology*, 21, 343-354.
- Kulage, K.M., Smaldone, A.M., Cohn, E.G. (2014). How will DSM-5 Affect Autism Diagnosis? A Systematic Literature Review and Meta-analysis. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 44, 1918-1932.
- Leekam, S., Tandos, J., McConachie, H., Meins, E., Parkinson, K., Wright, C., Turner, M., Arnott, B., Vittorini, L., Le Couteur A. (2007). Repetitive behaviours in typically developing 2-year-olds. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 48(11), 1131-1138.
- Leonard, H.L., Goldberger, E.L., Rapoport, J.L., Cheslow, D.L., Swedo, S.E. (1990). Childhood rituals: Normal developmental or obsessive–compulsive symptoms? *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 29, 17–23.
- Loomes, R., Hull, L., Mandy, W.P.L. (2017). What Is the Male-to-Female Ratio in Autism Spectrum Disorder? A Systematic Review and Meta-Analysis. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 56(6), 466-474.
- Lord, C., Luyster, R., Gotham, K., Guthrie, W. (2012). *Autism Diagnostic Observation Schedule, second edition (ADOS-2) manual*. Torrance, CA: Western Psychological Services.
- Lord, C., Rutter, M., Dilavore, P.C., Risi, S. (2002). *Autism Diagnostic Observation Schedule*. Los Angeles: Western Psychological Services.
- Ljubešić, M. (2005). Obilježja komunikacije male djece s autizmom. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 41(2), 103-109.
- Ljubešić, M., Capanec, M. (2012). Rana komunikacija: u čemu je tajna? *Logopedija*, 3(1), 35-45.
- Mahone, E.M., Bridges, D., Prahme, C., Singer, H.S. (2004). Repetitive Arm and Hand Movements (Complex Motor Stereotypies) in Children. *The Journal of Pediatrics*, 145, 391-395.
- Mandel, D.R., Jusczyk, P.W., Pisoni, D.B. (1995). Infants' recognition of the sound patterns of their own names. *American Psychological Society*, 6(5), 314-317.

- Martin, F., Farnum, J. (2002). Animal-assisted therapy for children with pervasive developmental disorders. *Western Journal of Nursing Research*, 24(6), 657-670.
- Mayes, S.D., Calhoun, S.L. (1999). Symptoms of autism in young children and correspondence with the DSM. *Infants and Young Children*, 12, 90–97.
- McAlister, A.R., Cornwell, T.B. (2010). Children's Brand Symbolism Understanding: Links to Theory of Mind and Executive Functioning. *Psychology & Marketing*, 27(3), 203-228.
- Mcconkey, R., Bhlirgi, S. (2003). Children with Autism Attending Preschool Facilities: The experiences and perceptions of staff. *Early Child Development and Care*, 173(4), 445-452.
- McDaniel, M.A., Wadill, P.J., Finstad, K., Bourg, T. (2000). The effects of text-based interest on attention and recall. *Journal of Educational Psychology*, 92, 492-502.
- Miller, L.J., Lane, S.J. (2000). Toward a consensus in terminology in sensory integration theory and practice: Part 1: Taxonomy of neurophysiological processes. *Sensory Integration Special Interest Section Quarterly*, 23, 1–4.
- Mitchell, M. (1993). Situational Interest: Its Multifaceted Structure in the Secondary School Mathematics Classroom. *Journal of Educational Psychology*, 85, 424-436.
- Moller, L.C., Serbin, L.A. (1996). Antecedents of toddler gender segregation: Cognitive consonance, gender-typed toy preferences and behavioral compatibility. *Sex roles*, 35, 445-460.
- Nadig, A., Lee, I., Singh, L., Bosshart, K., Ozonoff, S. (2010). How does the topic of conversation affect verbal exchange and eye gaze? A comparison between typical development and high-functioning autism. *Neuropsychologia*, 48(9), 2730-2739.
- Perez, D. (2017). *Adults' knowledge of child development and child guidance (A Thesis)*. Faculty of California State University, San Bernardino.
- Petric, F., Hrvatinić, K., Babić, A., Malovan, L., Miklič, D., Kovačić, Z., Cepanec, M., Stošić, J., Šimleša, S. (2014). Four task of a robot-assisted autism spectrum disorder diagnostic protocol: first clinical test. Global Humanitarian Technology Conference (GHTC), 2014 IEEE, 510-517.
- Piaget, J. (1950). *The psychology of intelligence*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Piaget, J. (1952). *The origins of intelligence in the child*. New York: Basic.
- Pierce, K., Courchesne, E. (2001). Evidence for a cerebellar role in reduced exploration and stereotyped behavior in autism. *Biological Psychiatry*, 49(8), 655-664.
- Poliklinika za zaštitu djece i mladih grada Zagreba. (2017): Nacionalno istraživanje o izloženosti predškolske djece ekranima. Posjećeno 14.6.2018. na mrežnoj stranici Poliklinike za zaštitu djece i mladih grada Zagreba: <https://www.poliklinika-djeca.hr/aktualno/rijec-ravnateljice/screen-time-prvo-nacionalno-istrazivanje-poliklinike-o-izlozenosti-predskolske-djece-svim-ekranima-2/>.

- Prizant, B.M., Rydell, P.J. (1984). Analysis of Functions of Delayed Echolalia in Autistic Children. *Journal of Speech and Hearing Research*, 27, 183-192.
- Regier, D.A., Narrow, W.E., Clarke, D.E., Kraemer, H.C., Kuramoto, H.C., Kuhl, E.A., Kupfer, D.J. (2013). *American Journal of Psychiatry*, 170(1), 59-70.
- Reich, S.M. (2005). What do mothers know? Maternal knowledge of child development. *Infant Mental Health Journal*, 26(2), 143-156.
- Renninger, K.A. (1990). Children's play interest, representation and activity. U R.Fivush, K. Hudson (Ur.), *Knowing and remembering in young children*, (str. 127-165). New York: Cambridge Press.
- Renninger, K.A. (1992). Individual interest and development: implications for theory and practice. U K.A. Renninger, S. Hidi, A. Krapp (Ur.), *The Role of Interest in Learning and Development*, (str. 361-395). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Renninger, K.A., Hidi, S., Krapp, A. (1992). *The Role of Interest in Learning and Development*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Rutter, M., Le Couteur, A., Lord, C. (2003). *ADI-R: The Autism Diagnostic Interview-Revised*. Los Angeles, CA: Western Psychological Services.
- Schuler, A.L. (1979). Echolalia: Issues and Clinical Applications. *Journal of Speech and Hearing Disorders*, 44, 411-434.
- Shaner, J.M., Peterson, K.L., Roscoe, B. (1985). Older adolescent females' knowledge of child development. *Adolescence*, 20, 53-59.
- Singer, H.S. (2009). Motor stereotypies. *Seminars in Pediatric Neurology*, 16(2), 77-81.
- Skuse, D.H., Mandy, W.P.L., Scourfield, J. (2005). Measuring autistic traits: Heritability, reliability and validity of the Social and Communication Disorders Checklist. *British Journal of Psychiatry*, 187, 568– 572.
- Stayton, C. (2000). Compulsive-like behavior in school-aged children (Unpublished Dissertation), Bryn Mawr College, Pennsylvania, USA.
- Sunko, E. (2010). Inkluzija djece s autizmom s gledišta odgojitelja, *Školski vjesnik: časopis za pedagoškijsku teoriju i praksu*, 59(1), 113-126.
- Szatmari, P., Georgiades, S., Bryson, S., Zwaigenbaum, L., Roberts, W., Mahoney, W. (2006). Investigating the structure of the restricted, repetitive behaviors and interests domain of autism. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 47, 582–590.
- Tomasello, M. (1988). The role of joint attentional processes in early language development. *Language Sciences*, 10, 69-89.
- Tomchek, S.D., Dunn, W. (2007). Sensory Processing in Children With and Without Autism: A Comparative Study Using the Short Sensory Profile. *The American Journal of Occupational Therapy*, 61(2), 190-200.

Tregay, J., Gilmour, J., Charman, T. (2009). Childhood rituals and executive functions. *British Journal of Developmental Psychology*, 27, 283-296.

Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu (2016): Opisi predmeta – silabusi za akademsku godinu 2016./2017. Posjećeno 13.6.2018. na mrežnim stranicama Učiteljskog fakulteta: http://www.ufzg.unizg.hr/?page_id=794&lang=hr.

Wallace, G.L., Dudley, K., Anthony, L., Pugliese, C.E., Orionzi B., Clasen, L., Raltano Lee, N., Gledd, J.N., Martin, A., Raznahan, A., Kenworthy, L. (2017). Divergence of Age-Related Differences in Social-Communication: Improvements for Typically Developing Youth but Declines for Youth with Autism Spectrum Disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 47, 472-479.

Wing, L. (1996). *The autistic spectrum*. London: Constable.

World Health Organization. (1992). *The ICD-10 classification of mental and behavioural disorders: Clinical descriptions and diagnostic guidelines*. Geneva: World Health Organization.

Yankelovich, D., DYG Inc. (2000). What grown-ups understand about child development: A national benchmark survey. Washington, DC: Civitas Corporation, Zero to Three, Brio Corporation.

Zohar, A. H., Felz, L. (2001). Ritualistic Behaviour in Young Children. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 29, 121-128.

8. PRILOZI

Prilog 1

UPITNIK PROCJENE SPONTANOG PONAŠANJA PREDŠKOLSKE DJECE (prilagođeni primjer elektroničkog upitnika)

Spol: M Ž

Stupanj obrazovanja: OŠ SSS VŠS/VSS/mag. mr.sc./dr.sc.

Zanimanje: _____

Imate li djece? DA NE

➤ Ako DA, molimo navedite koliko: _____

Imate li dijete s teškoćama u razvoju ili sumnjom na teškoće u razvoju?: DA NE

➤ Ako da, je li dijete (bilo) uključeno u neki oblik stručne podrške/terapije (npr. logoped, psiholog i sl.)? DA NE

(dodatna pitanja za logopede, psihologe, rehabilitatore, defektologe)

U kojem sustavu radite?

a) odgojno-obrazovni sustav b) zdravstveni sustav c) sustav socijalne skrbi d) privatna praksa

Koliko godina radite u svojoj struci:

a) 0-5 godina b) 5-10 godina c) 10-20 godina d) više od 20 godina

Koliko često u jednom mjesecu obavljate procjenu/dijagnostiku djeteta/osobe sa sumnjom na poremećaj iz spektra autizma?

a) 0-2 puta b) 3-5 puta c) 5-10 puta d) više od 10 puta

Slijedi niz od 25 tvrdnji koje opisuju određeno ponašanje djeteta. Molimo da za svaku tvrdnju označite u kojoj mjeri smatrate da je navedeno ponašanje **neuobičajeno** za **petogodišnje dijete**:

	Uopće nije neuobičajeno	Uglavnom nije neuobičajeno	Niti je uobičajeno, niti neuobičajeno	Uglavnom je neuobičajeno	Potpuno je neuobičajeno
Petogodišnje dijete se više puta tjedno igra autićima slažući ih u niz ili u krug (jedan za drugim).					
Kada mu nešto kažete, petogodišnje dijete ponekad ponovi riječ ili rečenicu koju ste upravo rekli.					

Petogodišnje dijete ponekad ponavlja fraze koje je čulo u crtiću ili u reklami.					
Petogodišnje dijete ponekad maše ručicama (npr. kada je uzbuđeno ili slično).					

	Uopće nije neuobičajeno	Uglavnom nije neuobičajeno	Niti je uobičajeno, niti neuobičajeno	Uglavnom je neuobičajeno	Potpuno je neuobičajeno
Petogodišnjem djetetu je važno da se neke dnevne aktivnosti ili igre obavljaju uvijek na isti način (primjerice, da ide u vrtić istim putem, da slaže igračke na isti način ili sl.).					
Petogodišnje dijete više puta tjedno želi gledati istu epizodu crtića ili čitati istu slikovnicu.					
Petogodišnje dijete jede istu vrstu hrane gotovo svaki dan.					
Petogodišnje dijete više puta tjedno plače, viče ili pruža fizički otpor ako ga se prekine usred aktivnosti ili igre.					

	Uopće nije neuobičajeno	Uglavnom nije neuobičajeno	Niti je uobičajeno, niti neuobičajeno	Uglavnom je neuobičajeno	Potpuno je neuobičajeno
Petogodišnje dijete je jako zainteresirano za marke automobila i većinu ih poznaje.					
Petogodišnje dijete spontano zapaža brojeve u svojoj okolini (primjerice, uočava kućne brojeve, registracijske tablice, pamti telefonske brojeve, datume i sl.).					
Petogodišnje dijete se uglavnom igra istim igračkama (jedna ili dvije odabrane igračke), čak i ako su mu dostupne druge igračke.					
Petogodišnje dijete ima odlično činjenično znanje u određenom području interesa (npr. gradovi svijeta, svemir, životinjske vrste ili sl.).					
Petogodišnje dijete često izgovara riječi na engleskom jeziku.					
Petogodišnje dijete često komunicira o istoj temi.					
Petogodišnje dijete se svaki dan zabavlja koristeći mobitel/tablet/računalo.					
Petogodišnje dijete voli gledati tramvaje i vlakove kako prolaze.					

	Uopće nije neuobičajeno	Uglavnom nije neuobičajeno	Niti je uobičajeno, niti neuobičajeno	Uglavnom je neuobičajeno	Potpuno je neuobičajeno
Petogodišnje dijete često miriše predmete u okolini.					
Petogodišnje dijete poklapa uši rukama kada čuje neki glasan zvuk, primjerice usisavač.					
Ukoliko se petogodišnje dijete polije vodom, želi da ga se odmah obriše.					
Petogodišnje dijete se često zabavlja gledajući u svjetlo.					

	Uopće nije neuobičajeno	Uglavnom nije neuobičajeno	Niti je uobičajeno, niti neuobičajeno	Uglavnom je neuobičajeno	Potpuno je neuobičajeno
Roditelj često mora zazvati petogodišnje dijete imenom više puta prije nego se ono odazove.					
Petogodišnje dijete nikad ili vrlo rijetko poziva vršnjake u igru.					
Petogodišnje dijete nema najboljeg prijatelja.					
Petogodišnje dijete rijetko oponaša drugu djecu.					
Petogodišnje dijete komunicira uglavnom samo kad nešto treba.					